

A Petőfi-kép változásai

II.

Cikkünk első részét azzal a megállapítással zártuk, hogy napjaink Petőfi-képének alapjait a két világháború közötti periódus vetette meg. Nem könnyű helyzetben történt mindez, hiszen az 1920-as trianoni döntést követően az összeszűkült országban az uralkodó osztályok mindent fölhasználtak, hogy a forradalmár Petőfit agyonhallgassák (s így önnön felelősségükről tereljék el a figyelmet), egyben pedig felerősítsék és félremagyarazzák azokat a megnyilvánulásait, amelyek — merőben más történelmi helyzetben — a jórészt Bécs által felszított nemzetiségi megmozdulások ellen hangzottak el, s most alkalmasnak ígérkeztek a nacionalista indulatok felkeltésére. Ilyen meggondolások jegyében jött létre a hivatalos Magyarország 1923-as Petőfi-centenárium ünnepség-sorozata. Legjobb szellemeink kezdettől fogva elutasították az ünneplésnek ezt a módját. *Babits* pl. már korábban idézett *Petőfi koszorúi* c. versében így írt:

*Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos füzérbe görbitve — légy szabad
virág szabad földön:
hogy árván maradva megrablott birtokán,
mondhassa a magyar: „Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!”*

Juhász Gyula, *Babits*hoz hasonlóan, ugyancsak az ünneplés formális jegyeit emeli ki *Petőfi-centenárium* c. versében:

*Nevét idézik, de a szellemét nem.
Az él és gyűjt, szívekben, észrevétlen,
Mint a futó tűz korhadó avarban,
Terjed titokban és nő láthatatlan...*

Majd a „világszabadság” jelszavát hangoztatja a költő, akárcsak frissen felfedezett szegedi tanítványa, a fiatal *József Attila*:

*Ó, ünnepelvén, mélyre temetnek el!
Petőfi Sándor, ámde azért nyugodj:
Az Eszme ég az elnyomottak
büszke szívében örök dalodra.*

*És égni fog, mert nagy hitem ójja meg:
Világszabadság! — így köszönök, Vezér,
s örömtelen tizennyolc évem
szent lobogója elődbe hajlik.*

Jogos indulatok lobbannak itt a „keresztény kurzus” ellen, amelynek hordószónokai szerették volna kisajátítani Petőfit, s vissza akarták perelni életművét a forradalomtól. A harmincas években kiformalódó Petőfi-kép lényegében ezekre az alapokra épül. A húszas évek elején azonban napvilágot lát két olyan kiemelkedő filológiai munka is, amely szellemében ugyan konzervatív, ám szerzőinek alapossága és tudósi lelkiismeretessége révén mindmáig tiszteletet ébreszt, s közvetve hozzájárul a későbbi, maradandó szemléleti eredmények létrejöttéhez. Az egyik az 1921-ben meghalt *Riedl Frigyes Petőfi Sándor* c. posztumusz könyve, amelyet 1923-ban *Sikabonyi Antal* rendezett sajtó alá. *Riedl* — a pozitivista *Hyppolite Taine* tanítványaként — az ún. „milieu-elmélet” híve, s arra törekszik, hogy „a korszellem irányának befolyását” mutassa meg Petőfi esetében. Ezt a feladatát azonban korántsem értelmezi mereven, hanem részint összeköti a költő tartalmi, műfaji és szerkezeti kategóriáinak jellemzésével; részint pedig a „korszellem” és a költői egyéniség kölcsönhatását vizsgálja. (Ez utóbbihoz jegyezzük fel becses adalékként *Széchenyi István* naplójának egy, *Riedl* által idézett 1848-as részletét, amely láthatóan Petőfi *Egy*

gondolat bánt engemet c. 1846 végi versének hatását mutatja: „Századokon át mozdulatlan pangásba süllyedtünk: a mai kor végre a szabadság kikötője. Régi imám: Oh Istenem, ne hagyj elveszнем puha ágyban vagy kályha mögött! Ha csak lehet hazámat szolgálva haljak meg!” Riedl könyve sokban támaszkodik a Gyulai-iskolára, így — egyebek közt — abban is, hogy Petőfit életrajzi költőnek tartja („Petőfi lyrája egyszerűmind életrajza; Vörösmarty lyrája ellenben nem életének, hanem ihletének története.”); de nem osztja Gyulai nézetét, mely szerint a költőben élete viszontagságai „különcködő” hajlamokat alakítottak volna ki. Riedl alapétele erre épül: „Petőfi lyrai nagysága épp abban rejlik, hogy lényének fővonása, a természetesség, egybevágott korának irodalmi fötendenciájával, a népiességgel. A népköltészetnek és egyéniségének géniusza találkozott.”

Annál is inkább hangsúlyoznunk kell ezt, mert *Horváth János* 1922-ben megjelent könyve — amely mindmáig a legnagyobb szabású, legtöbb információ értékkel bíró Petőfi-monográfiák közé számít — Gyulai említett „különcködési” nézetét építi tovább. Az életrajz ismeretében, természetesen, nem teljesen alaptalanul, s alkotáslélektanilag is hiteles mozzanatokot megelevenítve jár el akkor, amikor megállapítja a költőről, hogy „Kezdetből fogva megvan benne a nagyra született egyéniségek ellenállhatatlan életösztöne, a hit önmagában, jövőjében, a nagynak látott életcél érzése, mely nyomorúságot és szenvedést, korlátokat és kudarcokat csak átmenetnek, múltó kényszernek tart, s egy pillanatra sem kételkedik végső sikerében... Az ő önérzete — folytatja — nem a magányos emberé, ki értéke belső tudatában bölcs mosollyal nézi a világ balgaságait; hanem a szónoké, a színészé, a közéleti szereplőé, a tömeg szemeláttára cselekvőé, ki tapsot, hatást, elragadtatást: nyilvános bizonyítványt vár önérzete igazságáról.” Ami Gyulainál „különcködés” volt, Horváth Jánosnál már „szerepjátszó hajlam”-ként tűnik fel, a költő 1842-től 1844-ig terjedő első alkotói időszaka pedig mint „A lyrai szerepjátszás kora”. Ismételni szeretnénk, hogy e felfogásnak vannak reális életrajzi-alkotáslélektani mozzanatai, valójában azonban mégsem erről van szó, hanem arról, hogy Petőfi szokatlan nyíltsággal, őszinteséggel, az első személyben szóló előadásmódot sem kerülve ki (s most nem az ún. helyzetdaloknak a népi figurával való azonosulási eljárására gondolunk) vállalta önmagát, anélkül, hogy magamutogatásra törekedett volna. Így — mint *Sóter István* feltételezte — voltaképp helytelen terminológia téveszt meg bennünket? Azt hisszük, nem, s különösen nem, ha figyelembe vesszük, hogy Horváth János az elmondottakat nemcsak a költő korai korszakára értelmezi, hanem egész pályájára: „Ez a nyilvánosság előtt cselekvő, szereplő hajlam: lyrai egyéniségének legáltalánosabban jellemző bélyege — írja —, mely attól a perctől kezdve, mihelyt saját hangját csak próbálgatja is, egészen forradalomkori költészetéig, tehát az utolsó percig folyvást szembe tűnik.”

Könnyű volna Horváth János könyve felett napirendre térnünk azzal, hogy — konzervatív világnézet híveként s lényegében a Gyulai-megteremtette liberális kritikát építve tovább — elutasítja, megcsonkítja a forradalmár Petőfit. De nem ezt teszi. Csonkíthatatlan, a maga valójában akarja tárgyalni egész költészetét. Részint csakugyan szembeszegül saját világnézete a teljességnek ezzel az igényével. Innen van, hogy bizonyos, számunkra különösen magas eszmei értékű verseket (pl. a *magyar nemes*) a maga esztétikai mércéjén alacsonyra állít, s főlébük helyezi a tájleíró költeményeket. Részint azonban tagadhatatlan Horváth János megértő szándéka is. Olyannyira, hogy meg kell kockáztatnunk a kérdést: nem kétélű fegyverként használja-e a „lírai szerepjátszás” fogalmát? Egyrészt olyan értelemben valóban, hogy esztétikai értékrendjébe beépíthesse az ízlésvilágától távoleső alkotásokat (ha egyébként elismeri hatóerejüket), másrészt úgy, hogy (szembeszegülve a kor direkt politikai elfogultságaival) éppen így biztosíthassa helyüket a magyar költészet archívumában. Petőfi *Akasszátok fel a királyokat* c. verséről adott elemzése ez utóbbi eljárásról ad példát, amikor — befejezésül — így következtet: „A forradalmi elfogultságnak szuggesztív mesterműve ez, melyben indulat és céltudatos pszichológus-számítás, lyrai erő és szónoki furfang, egy forradalmi életkép hátterét sejtetve, egy fölöttébb diszkrét művészi alakítás segítségével olvad. Hozzájárul a beszédnek, indulat és furfang örvényei s útvesztői között is valami bámulatosan kész, természetes folyása. Kifejezés tekintetében is talpraesett az egész költemény. Ha van *költészete* a forradalmi gyűlöletnek: ez az, mindenek fölött.” Íme, így győz — talán éppen a szerepjátszás teóriájának segítségével — a szemléleti elfogultságok fölött az objektív értéktétel. S még valamit meg kell jegyeznünk. Azt, hogy Horváth János — szemben a korábbi gyakorlattal — az „életrajzi költő” bemutatásakor a hangsúlyt az életrajzról az életműre tette: az alkotások elemzésére. A költő egyénisége tehát csak háttér: annyiban érdekl, amennyiben hozzátartozik az életműhöz, s magyarázza, kiegészíti az alkotásokat.

Szerb Antal 1934-ben megjelent *Magyar Irodalomtörténet* c. munkájában részint a Horváth János közvetítette liberális Petőfi-kritikát, részint a nyugatos Babits Petőfi-

képét vonja egybe. Főképp ez utóbbi nyomán indul, amikor Petőfi költészetében különlegesen fontos szerepet tulajdonít a bécsi nyárspolgárság szemléletét tükröző *biedermeier*nek: „Gyermeki szeretet, házi béke, a kis dolgok művésze, élj a jelennek, szőke és kékszemű kislányok, akik hamisak, fia bölcsője fölé hajoló apa, ez a nagy európai *biedermeier*. Nagy háborúk és a romantika belső hadmenete után a csendes pihenés kora.” S mindez Petőfire vonatkoztatva: „A családi élet melege, a gyermek szeretete szülei iránt, a férj szeretete felesége iránt, ez a jellegzetes Petőfi-tematika. Szüleihez írt versei ellenállhatatlanok érzületük közvetlensége által. A feleséghez írt versek annál csodálatosabbak, mert a legtrikább eset a világművészetben, hogy valaki jó verseket írjon a saját feleségéhez, többek közt Himfy is itt mondott csődöt.” A költő családi és szerelmi költészetét tehát csakúgy kordivat diktálja, mint ahogy ennek köszönhető Szerb Antal szerint a népiesség felé való tájékozódása is: „Petőfi népiességének igazi irodalmi előzményei nem a magyar kísérletek, hanem a nyugati liberalizmus irodalomfelfogása.” Eszerint az író feladata „az alsó néposztályok szellemi szükségleteit kielégíteni, és ugyanakkor a felsőbb osztályokban a szegénység iránt részvétet kelteni”. Ebből következően Petőfi és Arany számára „a népies költészet nem volt cél, hanem eszköz a nép nevelésére, nem artisztikum, hanem nemzetpedagógia”. Vagyis „tudatos egyszerűsítés, tudatos alázállás egy alacsonyabb kultúrnívóhoz, olyanfajta, mint amikor a reformáció terjesztői a latinból alázálltak a nép nyelvéhez”. Ez az oka Szerb Antal szerint, hogy Petőfi végül továbblép a népiességtől, s 'egyéni útján továbbhaladva a világszabadság gondolatához és a költészet új felfogásához jut el. Am szabadság-ímadata sem más, mint a miszticizmus valamely új formája, amiből az is következik, hogy „konkrét politikai célok nem foglalhatták magukba azt, ami a lényeg volt benne”.

Szerb Antal okfejtése arról tanúskodik, hogy a szellemtörténeti módszer adhat ugyan értékes összevetési szempontokat Petőfi és a kor európai eszme-áramlatainak viszonyára nézve (s ezzel a későbbi kutatás fontos részterületeire hívja fel ismételtén a figyelmet), de költészetének lényegéhez nem visz közelebb bennünket. Ahhoz, hogy világosabban lássuk hatását és jelentőségét, Ady óta biztosabban mérce, ha a korabeli — ezúttal a 30-as évek — magyar valóságából indulunk ki, amint ezt *Móricz Zsigmond* teszi 1931-es Petőfi cikkében: „A Petőfi Társaságnak van egy valóságos Petőfije, akihez ragaszkodik, mint egy bibliához. Csak nem tud az *egészhez* ragaszkodni, mert a *valóságos* Petőfi ma is él, bátor és ifjú lángjai ma is perzselnek. Úgy tesz tehát vele, mint a Jókai öregasszonya, aki a bibliát beragasztja, hogy a lánya az istentelen dolgokat ne olvashassa benne, s a beragasztott lapok között tartja a pénzt. A Petőfi Társaságok soha nem foglalkoznak a Petőfi eszméinek terjesztésével, mert sokkal könnyebb a Petőfi Házban őrizni az ágyat, amiben Petőfi született, mint az *Apostol* gondolataival kiállni a tömeg elé.” *Móricz* a kor törpeségéhez méri Petőfi nagyságát, bizonyítva: költésze egészével a Horthy-Magyarország ha akarna, sem tudna mit kezdeni. *Kassák Lajos* 1936 körül keletkezett cikkében — Adyhoz hasonlóan — saját költői gyakorlatához keres őst benne, amikor így vall: „Vörösmarty és Arany örökre belém írták lelküket, busongásuk és bölcsességük nem idegen a számomra, — de Petőfivel olykor majdnem egynek érzem magam. Lenyűgöz expresszív lírájával és felszabadít emberi példaadásával... Az elnyomott, reményvesztett magyar nép dobta föl őt magából, és a nagy francia forradalom hősi pátosza ragadta magával a lelkét. Alapjában véve tehát gyökeretlen volt, elszakadt a tunya rögtöl és belévesztett a légüres térbe. Az az érzésem, a tragédia tőkéletes. A hős elindulása, csúcsraérése és bukása felejthetetlen része a magyar lázongás és a magyar kultúrfejlődés történetének. Petőfi nem volt isteni csodalény, ahogy Ady gondolta, de nem is volt kártékony kiméra, aminek kortársai nevezték. Etikus ember volt a harcokban és forradalmi újját a költészetben. S ez az utóbbi az, ami letagadhatatlanul ránk maradt életéből.”

A szellemi őskeresés és a korral való szembesítés szándéka egyszerre hatja át a két világháború közötti időszak nagy szintézisét, *Illyés Gyula* 1936-ban megjelent *Petőfi-könyvét*. Illyés számára kevés gondot okoz a szerepjátszás Horváth János felvetette elmélete: Petőfi — írja — „Versben valósítja meg, amitől a színpad elűtötte. Szerepeket játszik? Kétségtelen, minden versében van valami a deszkára kiugró színész közvetlenségéből, biztonságából. A vers emelt hangon kezdődik és döccenő nélkül... úgy ömlik, mint a vízfolyás. De mindezt már a dikció elvégzi s a láttató, az élet színeivel csillogó, természetes nyelv; mintha eleven szájról hallanánk. A fiatal költő nem szerepet ír; talán lelkét öltözteti jelmezbe, vagyis »költői« álmaid írja meg, amelyek a költészet terén semmiben sem különböznek a valóságtól.” S hogy a népiesség európai kordivat-e elsősorban — mint Szerb Antal feltételezte — vagy inkább hazai kezdeményezésekből s a költő személyes tapasztalatainak köréből nő ki? Illyés szerint a kérdés törvényszerűen mindenütt a polgári fejlődés meghatározott szakaszával függ össze: „A kor Európa-szerte a népiesség kora. A jövevény

társadalmi osztály, a polgárság a magaslat fele útjáról, hova majd fölkerül, még-egyszer visszahajol a néphez szellemi útravalóért. Mint a forradalmi harcok alatt szövetségeket, most hősöket keres a nemesi műveltség hagyományainak ellen-súlyozására és pótlására.”

Illyés könyve olyan országban íródik, ahol másfél évtizeddel korábban — külső és belső erők hatására — elbukott a forradalom. E tényből sokan azt a következtetést vonják le, hogy nálunk a munkásosztály eljátszotta történelmi szerepét, s egyáltalán — a forradalmi megoldás nem vezethet célra. A közélet rohamosan faszilódik, s az útját kereső, változást igénylő értelmiséget is súlyos belső ellentétek (pl. az urbánus-népies tendencia mondvacsinált szembeállítás) osztrják meg. Illyés úgy érzi, hogy ebben a helyzetben mindinkább magára marad elképzeléseivel. Nem véletlenül idézi tehát Petőfi alakját, szigorú etikai tartását, konok forradalmár következetességét. Önmaga szembesítése ez az eszményképpel, s — mint könyve zárószavai jelzik — a kor szembesítése is az elmulasztott lehetőségekkel: „...mit is mondhatnék? Hogy »szelleme diadalmaskodott«? Ne áltassuk magunkat, nem diadalmaskodott. Amit legkevésbé várt az utókortól: gondolatai, nagy okai a haragvásra, álmai a szabadságról s a nép jövőjéről változatlanul időszerűek. Kinzó örökség. Orgazdának érezheti magát, aki csak verseinek »szépségét« élvezi és elzárkózik a bennük rejlő parancstól. Annak teljesítésével válthatunk csak jogot, hogy hívének mondjuk magunkat; csak azok befogadásával, a szépség mellett a szellem átérzésével érthetjük meg igazán költeményeit is. Ez a követelménye és ismérve: ez a követelmény az ismérve a nagy költészetnek.” Tegyük hozzá mindehhez, hogy Illyés Petőfi verseinek „szépségét” is élvezte! Látható felismerése ugyanis, hogy Petőfi eszmerendszere csak akkor lehet eleven hatóerő, ha bebizonyítja: költőként is utolérhetően. Különösen azzal a legendával szegült szembe, amely szerint Petőfi egészlete eszkoztenül egyszerű, könnyen reprodukálható. Illyés Petőfi-versek egész során bizonyította be rendkívüli beleérzéssel, hogy vélt egyszerűségük mögött bonyolult költői tartalmak, raffiniált eszköztár húzódik meg. Különösen azok az elemzések váltak közgondolkodásunk részeivé, amelyekben Petőfinek a valóság és a költészet közötti szakadékok áthidaló verseiről szól. Így pl. a *Négyökrös szekérről* szóló eszme-futtatása, amelyben ezt írja: „A verset az ellentét teszi feledhetetlenné. Amíg fönt, a versben és a szekéren, a legéleteribb érzések vibrálnak, lent a szakaszok végén az ökrök konokan a legvaskosabb magyar valóságban cammognak. A löcsök mellett tündérek ülnek, olyanok, akik ebben a pillanatban alakultak azzá. A föld és a menny találkozás az, még megkapóbban, mint a *János vitéz*-ben, mert ez a varázslat nem mesében, hanem ott a borjádi országúton történik.” Ha lehet fokozni az Illyés-elemzések artisztikus értékeinek példatárát, akkor talán a *Beszél a fákkal a bús őszi szélről* írottak bevezető sorait kell idéznünk: „A költői első szerelmes versnek nem a szerelem a tárgya. Júlia jelen van benne, de nemcsak testi valóságában alszik. A csendet jelenti, a légkör túlfeszült figyelmét, amely alkalmat és indítékot ad a költőnek, hogy nagy művész-virtuozitással egy mennydörgő-földrengető motívumot a leghalkabb pianóban játsszon el.”

Magától értetődik, hogy a Petőfi élete—életműve körüli vitákból nem maradhatnak ki a *marxista kritika* képviselői sem. Így az 1919-es magyar Tanácsköztársaság vezetője, *Kun Béla* 1936-ban tanulmányt szentel Petőfinek, amelyben kifejti, hogy amit sokáig a költő egyéni excentricitásának, lelki féktelenségének, szélsőséges temperamentumának próbáltak betudni életrajzírói, abban voltaképpen társadalmi helyzetét kell látnunk. Hova tartozott tehát Petőfi? — kérdezi Kun Béla, s így felel rá: „Abba a nem úri, nem is paraszti, nem polgári vagy kispolgári és nem is proletár (rétege) ... , melynek tartalmát, lényegét nem lehet mással helyesen meghatározni és jellemezni, mint Engels kifejezésével, a »Vorproletar«-ral.” Innen adódik — folytatja Kun Béla — Petőfi egész eszmerendszerének magyarázata. „A Marx előtti utópista és demokrata szocialista rendszerek hatása — írja — különösen abban nyilatkozik meg Petőfi költészetében, hogy ő *nemcsak a feudális* elnyomásnak ellensége. Gyűlöli az elnyomásnak *minden* fajtáját, még ha nem is tud úgy számot adni az elnyomás formái változásainak történelmi törvényeiről, ahogy ezt már jól tudta fiatal kortársa, a kölni »redaktor Marx«, akivel együtt említi Petőfit, mint a »legveszedelmesebb izgatót« a bécsi rendőrség képméltatása.” „Petőfi Sándor — folytatja Kun Béla — a feudális Magyarország rendi társadalmán kívül élő »Vorproletariátus« ösztönös elnyomás-gyűlöletének, lázadásának költő-kifejezője olyan öntudatos, jakobinus forradalmár lett, akit megcsapott a Marx előtti utópista és demokratikus szocializmusnak az a szele is, mely nyugaton már a kapitalizmus ellen fűjt.”

Kun Béla tanulmánya, amely az emigrációban készült, még csak bizonyos alapkérdéseket vet fel. A problémát a maga teljes bonyolultságában *Révai József* 1946-os — a *Marxizmus, népiesség, magyarság* c. kötetében napvilágot látott — írása elemzi. Révai abból indul ki, hogy Petőfi költészetével valami gyökeresen új kezdődik:

a költő folytatja, betetőzi és összefoglalja ugyan a reformkor líráját, egyben azonban radikális, demokratikus útra lép. Jelképesen szólva: ellentétbe kerül egymással Pozsony és Budapest, a nemesi lelkiismeretfurdalás irodalma és a nép alulról, forradalmi úton való felszabadoztatásának eszméjét valló költészet. Petőfi ez utóbbinak a híve, s így életkép-versei és tájköltésze is ezt szolgálja: a tájnak a nép által történő „lírai birtokbavételét”. Ebből következően Petőfinél szerves egységben van a politikai és a nem politikai költészet: szerelmi és tájköltésze sem mentes a közéletiségtől. Természetesen, Petőfinek is át kell élnie a költészet és a politika ellentétét, ez az ellentét azonban nála nem a közélet és magánélet szférájában jelentkezik: amikor a költő szembekerül a politikusokkal, nem magával a politikával kerül szembe, hanem annak kicsinyes, erélytelen, táblabírós, a nemzet igazi érdekeit eláruló változatával. Nem véletlen így, hogy a rendi szemlélettel a népet, a nemzeti rövidlátással a világszabadság gondolatát szegezi szembe. Rendíthetetlen hitét is a népben való bizalma magyarázza. Ez a bizalom készteti arra, hogy színre lépjen, cselekvően beavatkozzék az eseményekbe, valahányszor a magyar forradalom válságos szakaszokba jut: 1848. március 15-én az ő kezdeményezésére mozdul meg a Pesti utca; március 31-én — amikor a bécsi udvar közös hadügyi- és pénzügyminisztériumot akar létrehozni — népgyűlést hív össze, s megakadályozza a császári ház szándékait; ugyanezt teszi április 5-én május 10-én is, amikor a Budán állomásozó osztrák helyőrség parancsnoka lövetni akar Pest utcáira; mozgalmat indít a külföldön levő magyar katonák hazahozatalára, s a magyar honvédség vezényleti nyelvének, valamint a katonáink külföldre vitelének kérdésében szembefordul legnagyobb jótevőjével, Vörösmartyal és legjobb barátjával, Jókaival is. Révai József összegező értékelése szerint Petőfi átfogó, az egész nemzet érdekeit kifejező demokratizmust képvisel: az ország fejlődését nemcsak a parasztság, hanem az egész nép szempontjából tekinti. Politikai tudatosságban és perspektíva-látásban így messze fölébe emelkedik a plebejus forradalmár Tánácsics Mihálynak is.

Révai József tanulmánya jelzi, hogy az új, népi demokratikus rend Petőfi teljes forradalmi örökségét vállalja. Sajnálatos, hogy az ötvenes években ezzel az örökséggel mégis rosszul gazdálkodtunk. A *Lobogóknak Petőfi* jelszó ugyanis nemcsak a forradalmárt állította fiatal irodalmunk elé mintaképül, hanem — a félreértelmezett közérthetőség jegyében — abszolutizálta költészetét mint stíluseszményt is, mely utóbbit pedig irodalmunk történelmi fejlődése — főként Ady és József Attila korszakos újítása révén — túlhaladott. Annál bántóbb volt ez, mivel hasonló tévedések elkerülésére már Ady is figyelmeztetett *A márciusi naphoz* c. 1910-es versében:

*Petőfi szavánál van szükség jobb szóra:
Mindent meglátóra, mindent felrúgóra;*

Juhász Gyula is így óvta 1924-ben *Vojtina új ars poetikája a fiatal költőkhöz* c. versében a népiesség jegyében induló új irodalom egyes képviselőit:

*Petőfi egy volt, Istentől ajándék,
S nem új Petőfi, ki ma úgy dalol.*

Petőfi-képünk teljes fényét csak e hibás művelődéspolitikai törekvés kiiktatásával nyerte vissza. Ma — úgy tűnik — valóságghű, tárgyilagos ismereteink vannak a költőről, ha népszerűségével vagy népszerűségének tartalmával (mint bevezetőnkben bővebben kitértünk erre) nem is vagyunk megelégedve. Ahhoz azonban, hogy idáig elérkezzünk, az elmúlt két évtized számos nélkülözhetetlen publikációjára volt még szükség. Részben olyan jellegűekre, amelyek az életrajzi hézagok kitöltését vagy egyes életszakaszok újraértelmezését szolgálják, részint pedig olyanokra, amelyek elsősorban szemléleti alapokat erősítenek. Csak a legjelentősebbekről szólunk, amikor megemlíjtük *Hatvany Lajos* 1955—57-ben megjelent *Így élt Petőfi* c. ötkötetes gyűjteményét, amely — mint bevezetője írja — „kortársi emlékezők és az újabban fellelt levéltári adatok nyomán követi végig Petőfi életét, s magában foglalja a költő halála után különböző lapokban, folyóiratokban s önálló kötetekben megjelent vagy levéltárakban fellelhető életrajzi dokumentumok jelentékeny részét.” *Dienes András A fiatal Petőfi* c. posztumusz munkája (1968) és *Petőfi a szabadságharcban* c. könyve (1958) az életrajzot gazdagítja becses, sokszor szemléletformáló szempontokkal. Az utóbbi például — amellet, hogy pontosan fikonstruálja a költő halálának lehetséges körülményeit — egyben arra a következtetésre jut, hogy Petőfi (szemben a korábbi legendákkal) korántsem készült a halálra: élni akart a világforradalom szolgálatában, s ha a szabadságharc nálunk elbukik, követni Bem tábornokot bárhova, „ahol a tagadás még megvetheti a lábát” a zsarnoksággal szemben. Fontosak *Lukácsy Sándor (Petőfi és Cabet)*, valamint *Fekete Sándor (Petőfi és Schiller, Petőfi és Scribe, Petőfi*

és Széchenyi, Petőfi, a vándorszínész) kutatásai is. Részint Petőfi szellemi gyökereire világítanak rá, részint — pl. a zárójelben közölt címsorban utolsóként szereplő kiadvány — szintén legendát oszlatnak el (jelen esetben azt, hogy Petőfi nem volt rossz színész, mint a közhit tartotta; sikertelenségének az volt az oka, hogy eltért a korban divó deklamálástól s a színpadon is a természetes előadásmódot kívánta megvalósítani). Igen fontos az önálló munkák sorában Pándi Pál 1961-ben megjelent *Petőfi-monográfiája* is, amely 1844-ig követi nyomon a költő pályáját, s a tartalmi, tárgvi és életrajzi elemzést stílárís, nyelvi és formai vizsgálattal párosítja. Alapvető megállapítása, hogy Petőfi legjellemzőbb vonása „az élményeknek, az egyéniségnek s a kihívó személyességnek eleven, pregnáns, s egy új realista izlés jegyében fokozatosan erősödő jelentkezése, s hogy költészete a lírai realizmus eladdig ismeretlen fokú és intenzitású megtestesítője”.

Végül említsünk meg még két forrásértékű gyűjteményt. Az egyik a Pándi Pál és Tóth Dezso szerkesztette *Tanulmányok Petőfiről* (1962), amelyben egyaránt szerepelnek életrajzi, műfaji és verstani kérdések; a másik a Lukácsy Sándor és Varga János szerkesztésében napvilágot látott *Petőfi és kora* c. kötet (1970), amely — mint a cím is sejteti — elsősorban a költő és az őt körülvevő társadalmi közeg viszonyát elemző tanulmányokat tartalmaz.

Befejezésül szeretnénk megjegyezni, hogy — a szokástól eltérően — ezúttal nem adunk bibliográfiát, mivel a gazdag Petőfi-irodalmat, H. Törő Györgyi összeállítását (*Petőfi-irodalom 1847—1971.*) az idei évfordulóra megjelent, tehát hozzáférhető egyik kiadványban fellelhetjük (= *Petőfi tíze — Tanulmányok Petőfi Sándorról*. Szerk. Tamás Anna és Wéber Antal, 1972. Kossuth—Zrínyi, 565—578. 1.).

Szappanos Balázs

Az olvasás titkai

Nehéz lenne az élet gyötrelmeit elviselni, ha jéghegyekké torlódott keserűségeinket nem oldaná néha kisebb-nagyobb örömek. Az én életem egyik ilyen nagy öröme a könyv, és még ennél is nagyobb öröm — sőt megnyugvás — számomra, hogy mind a négy fiam szenvedélyes olvasóvá érlelődött.

Persze, könnyű nekik! Könyvek közé jöttek, fekvőhelyük roskadozó polcok közé ékelődött, tisztuló csecsemőpillantásuk elsőnek tán a szerteszét heverő könyvkupacokat tapogatta végig. Meg aztán, amíg olvasni nem tudó csöppségek voltak — és még sokáig —, az anyjuk minden áldott este mesét olvasott, mondtat, énekelt nekik.

De ha tőlem kérdezné valaki, hogy mi gyűjtötte föl bennem a könyvek iránti már-már beteges szerelmet, bizony, nehezen tudnék rá válaszolni. Abban a félreeső, kicsi szabolcsi faluban és abban a gazdálkodó-hivatalnok családban, amelyben gyermekkorom szívárvány-csodáit megéltem, ritka madár volt a könyv. Néhány Jókai, Mikszáth, Gárdonyi; néhány szentimentális történet meg néhány meséskötet — ebből állt a „könyvtár”. Egy meséskönyvemre emlékszem, száz mese volt benne meg egy csomó színes kép. Ezt szerettem legfőképp, olyanra, hogy még a nyíregyházi középiskolába is magammal vittem. Családom, házam, mindenem elpusztult a háborúban; meséskönyvem is elveszett. Egy lapja azonban valahogy megmaradt, az,

amelyik Hamupipókékat mutatja, búzaszemelgetés közben.

Arra sem emlékszem világosan, hogy ki és mi adta a további lökéseket. Pesten, a háború után, egyszer csak azon vettem észre magam, hogy rajongok Thomas Mannért, akiről addig — huszonkét éves koromig! — semmit sem hallottam. Meg aztán hogyan is van az, hogy hiába beszélték tele a fejemet Jókait fitymáló barátaim igen bölcs érvekkel; Jókai-szerelmem máig rendítetlen maradt, és együtt szeretem Jókait, Mannt meg Updike-ot?

Ezért tűnik számomra megfejthetetlen rejtélynek az olvasás, minden néma titkával együtt. Ki, mit, miért, hogyan, mennyit, mikor olvas? S valószínűleg ezért vetem rá magam mohó kíváncsisággal azokra az írásokra, amelyek ennek a titoknak a megközelítésére vállalkoznak.

*

Épp egy ilyen, titokfeszető könyvecskét tartok most is a kezemben. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adta ki, címe: *Ötven fiatal olvasói portréja*.

Logikusnak érzem, hogy az olvasás titkai a pszichológusokat meg a könyvtárosokat érdeklik elsősorban. A pszichológusokat, akik a lélek rejtett mozdulásait kutatják — és a könyvtárosokat, akik viszont igen érthető és méltánylandó praktikus okokból szeretnék földeríteni olvasóik indítékait, igényeit, izléscacskarin-

góit. A könyvtárosoknak ez az egészséges kíváncsiszkodása egyáltalán nem új keletű, és nem a modern szociológia találmánya. Váradi Irma például, a Fővárosi Könyvtár egyik könyvtárosnője már hatvan esztendővel ezelőtt bevallotta: „Nem mulasztottam el egyetlen alkalmat sem, hogy a gyermekolvasókat ki ne kérdezzem”.

Mondom, érthető ez a könyvtárosi kíváncsiság, mégis, amikor felütöm a kis, sokszorosított könyvecskét, megcsikordul bennem valami félelem-féle, hátha a túlbuzgó oknyomozók olyan, előregyártott és vastag falú ízlés-skatulyákba költöztették a gyanútlan olvasókat, amelyek még jobban elárnyékolják a titkot az ember szeme elől. Rémlik valami ilyesmi az ötvenes évek tájáról, amikor még magam is könyvtáros voltam, és az ízlésti-pízálás rögeszméjének hálójában vergődtem.

Nos, hamar megnyugszom. Dobos Piroska és Gál Györgyné a bevezetőben nyíltan bevallják, hogy „sok illúzióval kellett” leszámolniuk, és hamisítatlan hűséggel közlik az ifjú olvasók vallomásait.

Más kérdés, hogy mennyire hitelesek, mennyire őszinték ezek a szubjektív és ellenőrizhetetlen vallomások. Bevallom, akkor sem nyugtalankodom, ha egy-egy fiatal a valóságosnál ideálisabb képet rajzolt önmagáról. Egyetértek a szerkesztőkkel, hogy „már az is jelez valamit, ha egy fiatalban megfogalmazódik az az ideális kép, amilyenné válni szeretne...”

*

Milyen hát az az ötven fiatal, akinek portréját a Szabó Ervin Könyvtár közreadta?

Ilyen is, olyan is: mindenféle.

Tizenévesek, huszonévesek. Diákok, ipari tanulók, egyetemisták, dolgozók.

Hasonlóan minden kor fiataljaihoz, a tizenöt éveseket, a gyermekkönyvtárból a felnőttek könyvtárába kerülőket — szerencsére! — ma is a „könyvfalás”, a kalandos történetek iránti mohó kíváncsiság jellemzi. Csaponganak összevissza, ízlésük, érdeklődésük kialakulatlan. Lehet, hogy egyesek — tán még az iskolát is hibáztatva, hisz ez ma nagy divat! — nyugtalankodni fognak emiatt. Én örülök neki, mert borzalmasnak érzem, ha egy tizenöt éves ifjú — bármily tehetséges is — pontosan körülhatárolt igény-követekkel bástyázná körül magát. És, hogy a jelen kevésbé érdeklí őket, mint a múlt? Ó, istenem, hát a múltban sokkal izgalmasabb dolgok történtek! Ne feledjük, nekik a második világháború is a régmúltat, az élet előtti ösködöt jelenti!

Érdeklődésük lassan siklik a jelen felé, s tizenhét-tizennyolc éves korban a mában vet horgonyt. Kusza indázatú, modern életünk ábrázolatát szeretnék visszaolvasni a könyvekből. De, ismétlem rettenetesen félek az általánosításoktól, mert hisz ebből az ötven vallomásból is azt olvasom ki, hogy egyikük a szépprózát szereti, a másik az ismeretterjesztő meg a tudományos irodalmat, a harmadik a verseket is kedveli — jaj, ezek nagyon kevesen vannak! —, a negyedik az érzelmességekben lel gyönyörűséget, az ötödik főleg „könnyű”, a hatodik főleg „nehéz” könyveket olvas, a hetedik vásárol is, a nyolcadik soha nem vásárolt könyvet, a kilencedik könyvek között nőtt fel, a tizediknek soha nem volt otthon könyvtára — és így tovább és így tovább.

Akad olyan — ez a túlnyomó többség! —, akit a család indított el az olvasás útján, másokat az iskola, megint másokat meg az, hogy eljött valakivel, egyszer, kísérőként, a könyvtárba, s ottragadt. Vannak, akik egyszerre több könyvet, és vannak, akik egyidőben csak egyetlen könyvet olvasnak. Egyesek írók szerint kéri a könyveket, mások témák vagy nemzetiségek szerint. Az egyik egyetemista a kritika jelzései szerint halad, a másik csak a saját olvasmányélményében hisz.

Egy ifjú azért szeret olvasni, mert „erős oldalam az irodalom”, a másik azért, mert „megismerem a világ problémáit, művelődöm”; egy gimnazista a klasszikusokra esküszik, mert „az emberi problémákra csak ők adnak feleletet”, de társa már csak „unalomlázó” foglalatokodásnak tartja az olvasást. Egy huszonéves csecsemőgondozónó szerint „a könyv leköti a figyelmet, és sok érdekes dolgot tudok meg”; a 24 éves felszolgáló viszont azért nem olvas soha szakkönyvet, mert „elég volt azt az iskolában megtanulni”. Itt-ott már 16—20 éves korban fölbukkan az esztétikai, sőt nyelvi igényesség, de akad olyan is, aki csak azért olvas, hogy társaságban legyen miről beszélgetnie; míg a másik pánikszerűen kerüli a könyvekről való társalgást. Pedig buzgó olvasó, de úgy érzi, hogy nem ért „ehhez a témához.”

*

Ahány vallomás, annyiféle igény, ízlés, ok, indíték, szándék, cél, titok. Nyugtalankodjam a tarka és ellentmondásos kép miatt? Több okot érzek a nyugtalanságra, ha uniformizált tömeg nézne rám a könyvecskéből.

De azért azt sem merném állítani, hogy teljesen nyugodt vagyok. Némelyik val-

lomásból szinte tudatos igénytelenséget vélek kihallani. Szomorú leszek, ha arra kell gondolnom, hogy minden valószínűség szerint e között az ötven fiatal között is akadnak olyanok, akiknek a könyv talán később is csak egyfajta „szórakoztató eszköz” marad; akik egész életükben a váltott paripákon nyargaló izgalmakat hajszolják, vagy akik a könnyfacsaró beteljesülések langyos hullámain óhajtanak ringatózni.

Azt hiszem, ideje szembenéznünk az-
zal a türelmetlen tévedésünkkel, hogy az igény- és izlésszint növekedése valamiféle gyors és lezárható folyamat. Generációként újratermelő jelenségekről van szó, amelyekkel minden könyvtárosnak és pedagógusnak napról napra, évről évre újra meg újra meg kell küzdenie. Türelmesen, kitartóan, megértően és gyöngéden foglalkozva a nagy útra indulókkal, nehogy elriasszák őket a csúcson ködbevesző magasságaitól.

*

Azzal kezdtem, hogy titokfeszegítő könyvecskét tartok a kezemben. Egy ilyen „olvasáselemző vizsgálat” minden bizonnyal jó segédeszköz a könyvtárosok

eredményesebb pedagógiai munkájához. De én vajon közelebb kerültem-e a titok megfejtéséhez? Az olvasás rejtélyének nyitjához?

Aligha!

Hiába nagyítóztam végig ennek az ötven fiatalnak meghatóan őszinte vallomását, az olvasás nekem továbbra is megfeythetetlen titok maradt. A szellem és a lélek gyönyörűsége játéka. Egy kozmikus, tündöklő szivárvány, amelynek megszámlálhatatlanul sok színárnyalatát az írók, könyvek és olvasók alkotják.

Még nagyobb rejtély azonban számomra, hogy miért nem olvas valaki? Hogyan lehet könyvek nélkül élni? Pedig nagyon sokan élnek nélkülük. Ők nincsenek benne ebben a könyvecskében. Ők a láthatatlan felhő e körül a csodálatos szivárvány körül.

Mi lesz velük?

Bízom a könyvekben és reménykedem. Talán eloszlik egyszer ez a felhő is.

És akkor talán megpillanthatom a szivárvány soha nem sejtett, teljes pompáját.

A titkot és a magyarázatot.

Győri György

Egy könyvtáros naplójából

I.

A magasabb kulturájú ember kialakításáért vívott harcban a könyvtáros „harci eszköze” a könyv, a betű. Az üzemekben dolgozó könyvtárosok sajátos helyzetben vannak, mert ott az olvasók nagy része *szórakozásra és pihenésre* szolgáló könnyű szépirodalmat keres. Az olvasóvá nevelés folyamatát tehát a könyvtárosok döntő többsége a szépirodalommal kezdi, és pedig azért is, mert pályakezdésének első napjaiban felméri, hogy a fáradt ember — már pedig a dolgozók nagy többsége fáradt — nem szívesen viszi el a tőle idegen, vagy részére érdektelen könyvet.

Az olvasók többsége ma még csupán az izgalmat keresi. Bizonyítja ezt a Rejtő-, Agatha Christie-, Berkési-könyvek, valamint a krimi-sorozatok olvasottsága. Az olvasók a beszélgetések során elmondják, hogy ők sem hisznek ezekben a történetekben; tudják, hogy „kitalálás az egész”. A pergő cselekmény azonban annyira leköti őket, hogy nem tudják letenni addig a könyvet, amíg végig nem olvasták. Pedig a ma élő embernek elég izgalmában lehet része nap, mint nap. Gondoskodik erről az élet maga. Miért mene-

kül az olvasók egy része mégis a mesterséges izgalmakhoz? Úgy vélem: azért, mert az az élet más, az az izgalom színesebb, mint a köznapoké. E könyvekben a főhős mindig győz, soha nem alkszik meg, a megaláztatásért többnyire látványosan fizet... Az olvasó tehát — és különösen az, akinek kevés a sikere — azonosítja magát a főhőssel. Saját életét elfeledve éli át egy újfajta kaland nagyszerűségét, és máris „önmagát képzelettel” az események sodrába. Ez az olvasó a könyvet még csak a mindennapok szűrőcsépe elől való menekülésre használja. De már olvas! És ezzel elkezdődhet a nevelés folyamata.

Thomas Mann és a 40 munkás

Másfél évvel ezelőtt ilyen nevelési kísérletbe kezdtem saját könyvtáramban. A kiválasztott 40 fizikai munkás (szak-, segéd- és betanított munkás) életkora 30—40 év között mozgott; iskolai végzettségük négy olvasó kivételével a 8. általános volt. Megannyi egyéniség, egyben azonban megegyeztek: mind azzal lépett a könyvtárba: „Valami izgalmasat kérek...” Érdeklődésük szintje a krimi-nívó

volt. Több beszélgetés után merész lépésre szántam magam: elhatároztam, hogy a nevelést *Thomas Mann*-nal kezdem. Először az író műveinek megszerettetését tűztem ki célul, s úgy gondoltam, csak később térek rá az írói szándék megismertetésére. Kollégáim — akikkel sokat beszélgettem — óvtak ettől. Én azonban kitartottam elhatározásom mellett. Módszeremet azzal vezettem be, hogy heteken keresztül „nagy dózisban” adagoltam a krimi-könyveket. Azt akartam, hogy csömört érezzenek, és ezt sikerült elérnem.

Már az előkészítő időszakban is elhangzott: „Elvtársnő, adjon olyan könyvet is, ahol egy literrel kevesebb vér folyik...” Következő lépésként a látszólag könnyed-céltalan beszélgetéseinkbe beleszóttam *Thomas Mann* életének egy-egy érdekes epizódját. Legközelebb, amikor találkoztunk, elmondtam a „Királyi fenség”, vagy az „Egy szélhámós vallomásai” c. könyv rövid tartalmát. És mivel jóelőre felvettem *magnoszalagra a fenti művek egy-egy érdekesebb részletét*, így ezeket — mintegy pillanatnyi ötletként — lejátszottam. Az érdeklődést tehát úgy fordítottam az irodalmi érték felé, hogy azt színesebbnek, vonzóbbnak mutattam be, mint eddigi olvasmányaimat. Fokozta kíváncsiságukat, hogy a magnetofonon felhangzó részlet előzményét és folytatását nem ismerték. Mivel „éppen volt egy kötet a polcon”, egyikük sem utasította vissza ajánlásomat.

Thomas Mann révén új úton, addig ismeretlen élmények felé indultak el. Amikor nem volt éppen kölcsönzési idő, igen sokat tartózkodtam az üzembeszékekben, a dolgozók között járkáltam, velük beszélgettem. Így meg sem kellett várnom a következő cserét, már olvasás közben rákérdezhettem a tartalmára és megbizonyosodtam arról, hogy nem csak elviték, hanem olvassák is a könyvet. Kezdjük bogozni a cselekményt — még mindig csak munka közben, pár perces beszélgetések alatt —, majd ezután az írói mondanivalóra is sor került. Így észrevétlenül rákényszerültek az elmélyedésre, a „miért”-ek megfogalmazására és kimondására. A „Királyi fenség” már nem csupán a főúri gondtalan élet megismerését, hanem *Thomas Mann* ragyogó korráját, emberábrázolását és a *cselekmények mozgató rugóinak felfedését* is jelentette. Következett a „*Lotte Weimaran*” és ezzel egyidőben alkalmam nyílt *Goethéről* is beszélni. Bemutattam egyikét versét is; következőkét összesen nyolcan vitték el *Goethe*-verseit és ketten megkértek, hogy vegyek részükre *Goethe*-kötetét az antikváriumban. A „*Buddenbrook-ház*”-ról már vitát rendez-

tünk, igaz, ezt így nyíltan nem mondtam ki —, nehogy megijedjenek. Hatan-nyolcan boncolgattuk — mintegy véletlenül — az akkori életformát, a polgárság életcélját, a fejlődő kapitalizmust.

Kísérletem, amely a 40 ember olvasóvá nevelésének első szakasza volt, 10 hónapig tartott. Ezen időszak végén a 40 olvasó közül huszonheten már egyéni észrevételeiket is igyekeztek — többé-kevésbé sikeresen — elmondani. Ezek ma *Hemingway*, *Kafka Margit*, *Lengyel József* és *Németh László*, ketten *Illyés Gyula* műveit olvassák. És már kérdeznek, csak győzzek válaszolni. Igaz, ma még segítség kell a gondolkodáshoz, és még nehezen megy a vélemény megfogalmazása is. De jó úton haladnak.

Hét olvasó a tizedik hónap végén is csak a lapok pergetéséig, a cselekmény megemésztéséig jutott el. Nekik *Dumast* ajánlottam. A hét közül hárman „valami komolyabbat” kértek. Egyikük most *Szabó Pállal* ismerkedik; a másik — mivel egyszer hallott tőlem egy előadást, ahol *Marx Tökéjének* említése után irodalmi példaként *Galsworthy*: „*A Forsyte Saga*” c. művéből idéztem — ezt kérte olvasásra. A harmadikkal nem tudom mi lett, kilépett az üzemből. És végül hatan azzal adták vissza *Thomas Mann* műveit, hogy „unalmas”. A negyven olvasó közül tehát hatnál egyáltalán nem sikerült a kísérlet. Ezeknél további, egyéni módszerekkel kell próbálkozni — lehet hogy elég sokáig.

Lilith mérnökei

Ezzel egyidejűleg folyt egy másik izgalmas próbálkozásom is, de értelmiségi csoporttal (mérnökök, közgazdászok); akik csak olyan könyvek olvasására mutattak hajlandóságot, „amit a világpiacon jegyeznek” (akár az írot, akár a művet). Szerintük a mai magyar irodalom *Németh Lászlónál* kezdődik és *Illyés Gyulanál* ér véget, és a kettő között nincsen senki. Olvasásra érdemes verset utoljára *Ady* írt „igaz, most *Juhász Ferenc* próbálkozik valamivel, majd meglátjuk, mi lesz belőle...” mondták. E szemléletet könyvtáros kollégáim előtt nem szükséges értékelnem; ez a magatartás előbb-utóbb egyszemélyiséghez, az értelem beszűküléséhez vezet. A kísérlethez 13 olvasót választottam ki, akik jó barátokként együtt jártak mindenhova.

A kísérlethez kiválasztott író: *Kende Sándor* volt, aki gondolom megbocsát nekem ezért. *Kende Sándort* személyesen ismerem. Könyveit „nem jegyzik” a világpiacon, sokszor még a hazai könyvpiacon sem. Egy-egy művének megjelenését nem kísérí propaganda, hírverés; a kritikák is elkésve, sokszor csak évekkel

később foglalkoznak vele. Az olvasók egy része nevét sem hallotta, azt sem tudja, hogy a világon van. A kísérlethez ennek ellenére Kende műveit választottam. Tudtam, hogy elképzelésemben más segítségem nem lesz, mint a finoman megmunkált jellemrajzok, az írói mondanivaló. Tehát a könyv maga. Emellett bíztam abban a nagyszerű gesztusban, amivel Kende bezárja írásait: én megírtam, ti pedig gondolkozatok rajta.

Munkámat másként kezdtem, mint előző kísérletemnél, mivel más volt a csoport műveltségi szintje és az egyének érdeklődési köre is. Ebből következett, hogy a könyvből nem az izgalmas dialógusokat vettem magnószalagra, hanem a vívódás olykor vitatható részleteit. A kísérlethez több példányt szereztem be a „Szerelmes barátaim”, a „Felmentő ítélet” és az „Elárult élet” c. könyvekből. A magnófelvételt azonban mégsem ezekből, hanem a „Lilith fiai”-ból készítettem. A könyv abból a legendából indul ki, mely szerint Ádámnak nem Éva, hanem Lilith, a másvilági asszony volt az első felesége; a két asszony gyermekei később örök harcban álltak egymással. Az író nyíltan hitet tesz Lilith gyermekei mellett, ezt az elgondolkozató, bár filozófiai szempontból sajnos nem éppen problémátlan részt szántam családteknék.

Sajnos a könyvtárosnak nem áll módjában, hogy rejtett kamerával filmet készítsen az olvasóval való foglalkozásról és azt levetítse. Így csak elmesélni próbálok a foglalkozás indító jelenetét.

Egyik nap a kiválasztott tizenhárom közül négyen egyszerre jöttek be könyvet cserélni, ami — már előbb említett értékítéletük miatt — mindig izgalmas volt számomra. Már indulni készültek, amikor megkértem őket, hogy hallgassanak meg egy magnófelvételt. Arcukon látszott, hogy szívességet tesznek és ezt mintegy hangsúlyozandó, a könyvtárajtóban álltak meg. Megindítottam a magnót: „Éva és Lilith fiai azóta is örök háborúságban állnak egymással — hangzott fel a könyv zárórészlete — Lilith

gyermekai a lidércfejű szellememberek, a gondolkodók, az úttörők, az írók, a kutatók véget nem érő harcban állnak a köznap fiaival, akiktől a megnemértésnek, a lélek idegenségének, a temperamentum és az életcél másfajtaságának acélfala választja el őket...” — A három mérnök szinte dermedten állt az ajtóban, a negyedik közelebb lépett, úgy figyelt. — „...Éva fiai, sem az Abelek, sem a Káinok, sohasem fogják megérteni Lilith gyermekeit, mert más az anyanyelvük... mert a fantázia édes mérge kering az ereikben, már pedig a fantázia a hétköznap ellensége...” Itt elzártam a magnót és szándékoltt közömbösséggel megköszöntem türelmüket. Kis csend után visszajöttek az ajtóból és egymás szavába vágva kérdezték: Ki írta ezt? — Ki ez a Kende? — Hol él? — Milyen könyvei vannak? — Hogy-hogy mi nem ismerjük? ... Alig győztem kérdéseikre válaszolni. A Kende-regényekből kiemelttem azokat a vonásokat, amikről tudtam, hogy vonzó hatásúak: a főhős műveltségét, az önmaga megteremtéséért vívott küzdelmet, a cél előtti megalkuvás vagy összeroppanás miértjét; a lelki gyötrődést egy-egy életút megváltoztatása, vagy a végső cselekedet megtétele előtt stb. Ezzel sikerült az első lépés, a kiragadott részlet és az én ismertetésem felcsillantotta az érdeklődést. Mivel a „Lilith fiai”-ból csak egyetlen saját példányom volt, addig, amíg azt egyik elolvassa, a többinek a polcokon levő Kende-könyvek jutottak. És ismeretségünk ideje alatt először kérdezték meg, hogy én melyiket ajánlom. Azt hiszem, mondanom sem kell, hogy nemcsak ők olvassák ma már Kende műveit, hanem sokkal többen. Ők, tizenhároman már „jegyzik” és elviszlik a híret másokhoz is. Nagy vitára adott alkalmat Bertha Bulcsu interjújának megjelenése Kendéről — a „Jelenkor”-ban. Sőt! Egyik délután a könyvtárban hangosan olvasták fel és parázs vita követte Kende Sándor ugyanabban a számban megjelenő „Mi nem beszélünk...” c. novelláját is, „...Már az elején éreztem, hogy valami nagy lelki konfliktus miatt utazott le az asszony... Izgalmasak ezek a jelzések... Szinte megfogható a tépelődés... De miért éppen így veti fel a kérdést...? — mondták.

Ezt követőleg elolvasták Bertha Bulcsu másutt megjelenő írásait és éppen az interjú hatására kézbe vették a „Jelenkor”-t és az „Új Írás”-t; bár addig csak a „Nagyvilág” elégítette ki érdeklődésüket. A folyamatból világosan látni, hogy *mind jobban megismerték a mai magyar irodalmat, szélesedett érdeklődési körük, látókörük. A vitákban alkalmuk nyílt más írók és költők műveinek boncolga-*



Meskó—Póka ex librise

tására, célok, sorsok, utak és eszközök összehasonlítására. Ezzel az önmaguk teremttette szellemi gát átszakadt. Az ismeretek szabadabb áramlása és befogadása nemcsak a tizenhárom értelmiségire vonatkozott, hanem környezetükre is. Ez volt a kísérlet többlet eredménye. Mert a műszaki emberek, a kisebb vagy nagyobb funkcióban levő vezetők — akarájk-e vagy sem — egyben példaképek is, hangadók bizonyos kérdésekben, magatartásban. Véleményüket, megjegyzéseiket környezetük figyelemmel kíséri olyannyira, hogy az nem egy esetben meghatározó jellegű.

Olvasás szívességből

Más példa: van az olvasók között egy vékony réteg, amelynek egyéni jellemzője a beképzeltség. Ez a típus a nevelésnek, a ráhatásnak, az emberformálásnak még a lehetőségét és a környékét is elkerüli. Úgy véli, ő tökéletes és visszautasítja a könyvtáros tanácsát. Az ilyen ember vagy válogatás nélkül viszi el a hangzatos című könyveket, vagy olyat keres, amiről valakitől már hallott. Nekem is volt egy ilyen olvasóm, egy gépkocsivezető, aki szakközépiskolában érettségizett és igen sokat olvasott, de uram-isten miket, össze-vissza! Közlekedési kísérleteim merev falba ütköztek olyannyira, hogy már attól tartottam, be sem jön többé a könyvtárba, ha nem hagyom békén. Végül is taktikát változtattam. Úgy ajánlottam olvasásra a könyvet, mintha szívességet akartam volna kérni tőle azzal, hogy elolvassa. A könyvet — természetesen — úgy választottam ki, hogy abban jellemének ellenpontját találja meg, de az részére mégis vonzó legyen. Elmondtam, hogy a szóban forgó könyv milyen érzelmi hullámot, milyen gondolatokat indított el bennem; mennyit tépelődtem rajta... és végül mégsem vagyok bizonyos benne, hogy valóban értékes és érdekes-e a mű, vagy csak én érzem annak... kértem, segísen nekem azzal, hogy elolvassa és elmondja róla a véleményét. Szinte biztosra vettem, hogy ez az olvasó ezt a könyvet látó szemmel olvassa végig. Kereste azokat a pontokat, ahol azonosulhat, találkozhat velem. Így sikerült — a könyv elolvasása utáni beszélgetésben — ráirányítanom figyelmét az írói szándéokra. De ezt úgy tettem, mintha az ő felfedezése volna, és még hálás is voltam érte. Beszélgetéseink egyre izgalmasabbak és őszintébbek lettek; napvilágra került merevségének, beképzeltségének indítókai, és formálhattam jellemét, magatartását anélkül, hogy megsértődött volna nevelési szándékomon, hiszen ész-



Bor István ex librise

re sem vette. Nem tagadom, célom elérése érdekében ajtót nyitottam saját lelkivilágom egy kis része felé is. És ma már ezt az olvasókartont is azzal tehetem le: megérte. E foglalkozások közben tanultam meg, hogy az olvasók többsége nem azt a könyvtárost tiszteli, aki magasan felettük lebeg, mert a felnőtt ember nem viseli el huzamosabb ideig a kisebbségi érzést. A jól felkészült, alapos ismeretei ellenére is szerény, derűs könyvtárost kedveli, aki barát is tud lenni, csendes társ az önmegteremtésben.

Írásom elején azt mondtam, hogy a szépirodalmi művek okos ajánlásával, megszerettetésével lehet leghamarabb olvasóvá nevelni az embert. Most hozzáteszem: ha igazak törekvéseink — márpedig azok —, akkor merészen kell kísérleteznünk egy-egy olvasóval, vagy olvasói csoporttal. De csak azután, ha legalább hozzávetőlegesen megismertük pszichikumát, érdeklődését, és felismerjük érdekeit is. Az olvasóvá nevelésnek ez az útja természetesen megköveteli a könyvtárostól az emberismeretet, az ember mélységes tisztelét, a rendszerességet, a következetességet, az olvasottságot, a fáradhatatlanságot... és időnként a kudarcok elviselését is.

(Folytatjuk)

P. Tóth Béláné

Magyar Népművészet

A Corvina Kiadó a magyar népművészet és a vele foglalkozó újabb kutatók eredményeinek bemutatása végett 1968-ban *Ortutay Gyula* szerkesztésében sorozatot indított, a tíz kötetre tervezett *Magyar Népművészetet*, mely négy nyelven (magyar, német, angol, francia) jelenik meg. Szerzői elsősorban külföldi olvasóhoz szólnak, de a magyar kiadás hazai érdeklődők számára is lehetővé teszi, hogy a magyar népművészettel megismerkedjenek. A kötetek stílusa közérthető, olvasmányos, szerkezetük világos, jól felépített. Színvonaluk ingadozása azonban elgondolkoztató. Néhol egyazon kötetben belül is találunk felemás megoldásokat.

A szerkesztőn, szerzőkön, a tudományág jelenlegi felkészültségén kívül könyvkiadásunk is vizsgáljuk ezzel a sorozattal. Korszerű köntösben, ízlésesen tálalja az illusztrációs anyagot, bár a fényképfelvételek minősége nem mindig éri el a kívánt színvonalat.

A sorozat célja *Domanovszky György* bevezető kötetéből (*Magyar népi kerámia*) derül ki a legvilágosabban. Eszerint „a

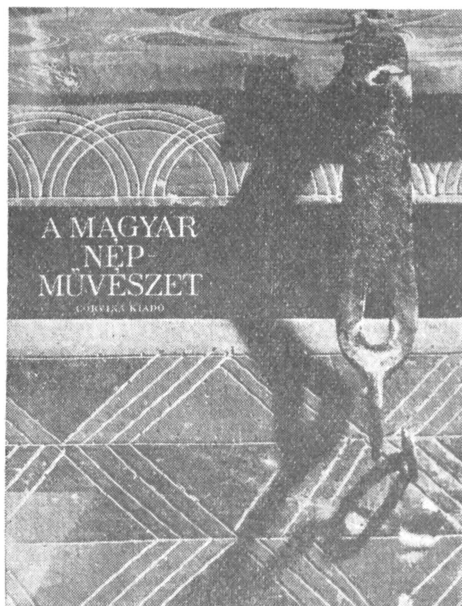
felövő generációk előtt egyre több olyan dolog válik homályossá, ismeretlenné, sőt megfoghatatlanná, amely az idősebbek előtt még magától értetődő, tartalommal teli volt.” A magyar népművészet — főleg a népzene, a viselet, a hímzés és a kerámia — a XIX. században tűnt fel sokarcúságával, színességével és formagazdagságával. Ma egyes ágai már visszavonulóban, sőt kihalóban vannak, de jelenlegi állapotában még rekonstruálni lehet a múlt századi virágkort. S mivel *Domanovszky* bevezetőjében azt is leszögezi, hogy „a népművészet egyenlő a parasztművészettel, tehát egy társadalmi osztály és nem egy nép művészete”, ebből kitűnik a sorozat feladatvállalása: nagy vonalakban, népszerűen, alapjokon bemutatni a paraszti életben formát öltő művészetet.

Ezt a célt azonban nem könnyű megvalósítani. A kötetekből mozaikszerűen áll össze a magyar népművészet egésze, de ez a feldolgozásmód az elnagyolás, a propaganda jelleg buktatóit rejti. 1969-ben például végre magyarul is megjelent az eredetileg (1958-ban a brüsszeli világkiállítás alkalmából) német, francia és angol nyelven kiadott *Fél—Hofer—Csilléry*-féle *A magyar népművészet* című összefoglaló munka. Sajnos, érezhető volt rajta a reklámozás célja, s ezen a magyar kiadás sem enyhített, de a terjedelem (94 l.) maga sem adott erre lehetőséget.

A *Magyar Népművészet* sorozat sem mindig mentes a könnyű megoldásoktól. Az álromantika szerencsére eltűnt, de a népszerűség, közérthetőség szándéka nélkül az elmélyülést akadályozta.

Ki készíti — kinek?

Domanovszky György sorozatnyitó kötetének, a *Magyar népi kerámiának* bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a népművészet eredendő kötöttsége a kinek a számára készül, és a ki készíti kérdéseiben rejlik. A parasztság soraiból kikerülő falusi iparos (a fazekas is) mindenekelőtt a használhatóságra, a *hasznosságra* figyel. A hagyományokhoz ragaszkodás viszont fékezően hat mindennemű művészi fejlődésre. A kerámiát előállító fazekas tehát az eladó és vásárló viszonyának ala-



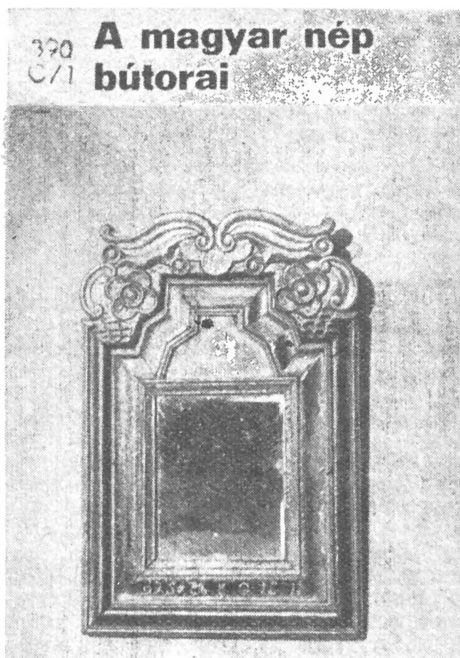
kulása következtében csak hosszú fejlődés során, s csupán a tehermentesítő gyáripar jelentkezésekor jut el a művészi önállósághoz. Ez a művészi tudatosodás egyben a közösségitől való eltávolodás, az eredeti tevékenység hanyatlásának kezdete is. Készítménye használati tárgyból dísz tárggyá válik, funkcióját veszti. A népi fazekasság egyedi darabokat előállító iparművészetté, a fazekas művészkeramikussá lesz. Mai tevékenysége a legszorosabban a lakberendezéssel függ össze.

A további fejlődés már az iparművészettel kapcsolatos. Külön tárgyalja az első hiteles, tipikusan magyar kerámia-tárgy, a Győr környékén talált agyagüst jellegzetességeit és a török hódoltság idején hazánkba települt habán (tiroli) fazekasok hatását. Földrajzi felosztás szerint veszi sorba a legfontosabb stíluscsoportokat, bemutatva egymástól különböző jellegzetes díszítéstechnikáikat, motívumait és színharmoniaikat.

Fölrepül a páva

Manga János Magyar népdalok, népi hangszerek című köteténél különösen az első rész, a magyar népdalokról szóló fejezet ingerelt némi ellenvetésre. Iskolás szövegmagyarázatai paradox módon akadémikus utalásokkal tarkítottak. Az olvasóra zuhogó asszociációkat tükrözi a következő, lényegesen rövidített névlajstrom: Bessenyei György, Révai Miklós, Csokonai, Faludi Ferenc, Petőfi, Virág Benedek, Kultsár István, Kölcsey, Pálóczi Horváth Ádám, Erdélyi János, Kriza János, Vikár Béla, Bartók, Kodály, Lajtha László. A felsoroltak minden idevágó munkáját ismernünk kell ahhoz, hogy bekapcsolódhassunk Manga érvelésébe. Egy láncszem átugrása is értelmi csúdhöz vezethet. Márpedig a névsort tekintve akad itt jószerével ismeretlen nézet elég. Ráadásul helyszűke miatt általában félmondatokat idéz. Kodály mondta egyebek között: „a magyar népzene a falu differenciált társadalmát tükrözi”. Mennyivel eredményesebb és meggyőzőbb lett volna egy kicsit hosszabban idézni a rendkívül tömören fogalmazó Kodályt! Valahogy ilyeténképpen! „Egy-egy magyar népdal és egy-egy beethoveni téma egymáshoz méltó testvérek... Minden nemzet azt tekintti klasszikus művészetnek, amely legtöbbet fejez ki a nemzet lelkéből, a legtökéletesebb formában. Kik a mi zenei klasszikusaink? Nincs más zenénk, amely a magyar lélekbe mélyebben világít bele, tömörebb, ércnél maradandóbb formában. A magyar népdal a par excellence magyar klasszikus zene”.

A kötet második fejezete már jobban megoldott. A népdal eredetének, az ősi és



újabb rétegek jellegzetességeinek szemléltetése, a népdal és a népszokások (a közös munka teremtette dalolási alkalmak) bemutatása élményszerű.

A könyv igazi értékét a *népi hangszerekről* írottak adják. Történetük, készítési módjuk, elterjedésük elemzése, a hangszerek és személyneveink kapcsolatának etimológiai fejtegetése az első ilyen jellegű magyar kísérlet. Itt már teljesen be tudja kapcsolni olvasóját.

Népviselet és kivetkőzés

Jóval egységesebb kép áll össze Gáborján Alice könyvéből. A *Magyar Népviseletek* bevezetőjében leszögezi, hogy a népviselet nagyjából a parasztság ruházata. Alakulása azonban két, egymással kapcsolatba nem hozható tényezőtől, az emberi (személyes) és a történelmi (személytelen) hatástól függ. Az egyes korok népviseletét divatjába pedig alakítón szolgált bele a felsőbb társadalmi osztályok és a szomszéd népek ruházatának hatása is. Végezetül a döntő szerep mégis a saját megoldásoknak jutott.

Gáborján Alice egyik fő érdeme, hogy nem áll meg a tények felsorolásánál, hanem nagy jelentőséget tulajdonít a paraszti közösségek szelekciós képességének. Hiszen a sokféle hatásból kihámozni a hasznosat, a gazdaságilag kifizetődőt, a szabásban és színvilágban időtálló, s ehhez ragaszkodni az új hatások ellenében:

ez a népviselet klasszikus alapja. Ezek a különböző időbeli elemek olyan új egységben fonódnak össze, ami már egyik eredeti stílusra sem emlékeztet, hanem egy teljesen más kifejezési módban, a paraszti stílusban éli új életét.

Gáborján Alice könyvének másik nagy érdeme, hogy mai kulturált öltözködésünk terén is biztosan eligazít. Néphagyományaink ismerete kötelességünk és érdekünk, hiszen a romantika népviseletek iránti érdeklődése napjaink öltözködésében ismét előtérbe kerül. Az ősi magyar szín- és motívumelemek ismeretének hiányában viszont lehetetlen a helyes díszítés, ízlésünk deformálódhat. Népviseleteink színvilágának elemzéséből generációs elmentések, az anyag használatából a falu (népdalainkból is ismert) differenciáltsága olvasható ki. Mindmáig tartja ősi jelentését a fiatalos piros szín, és az öreges-szegényes kék és zöld. A szín és a díszítő motívumok zsúfoltságára törekvő népviseletnél a ritkás, kevés szín jelzi a szélgénységet, a színes, minél jobban kitöltött felület a gazdagságot. S ez utóbbi kihangsúlyozására szolgál a nőknél a ruhadarabok száma is (például a sok szoknya). A „kivevőközés” folyamatának kristálytisza felvázolása még ebben a kitűnő könyvben is külön dicséretet érdemel.

Gáborján Alice rendkívül tömör, világosan szerkesztett könyvét jól egészíti ki *Fél Edit Népviseletek, népi hímzések* című monográfiája (a Fél—Hofer—Csilléry-féle A magyar népművészet-ben megjelent írásának kibővített változata), amelyből itt a hímzésminták változatosságának, alakulásának és a mai továbbélésnek bemutatását emelnénk ki.

A bölcsőtől a koporsóig

Népvándorlás korabeli (ó)török jövevényszavaink között szerénykednek a szék, koporsó és bölcső szavaink. Önmagában ez még nem jelenti azt, hogy e fogalmakkal egyidős volna bútorművészetünk. Am, hogy a bútorfajták közül éppen az ősbútor (trónus = szék), valamint az élet és a halál legfőbb jelképeinek (bölcső, koporsó) nyelvi kicsapódásai kerültek viszonylag korán átvételre, az mutatja a rájuk való igényt és a társadalom-történettel kapcsolatosan művelődés- és művészettörténetünk fejlődési irányát is. Kategorikus fogalmazásban: a bútor az emberrel mindenkor legszorosabb kapcsolatot fenntartó ipari készítmény, s mint ilyen visszahat rá. Például honfoglalás kori bútorszakszókincsünk gyarapodása (asztal, abrosz, szekrény = ácsolt láda) egyben az állandó letelepedés, a földműves foglalkozásra való áttérés életmód-

dal (lakberendezéssel) kapcsolatos tükröződése.

K. Csilléry Klára *A magyar nép bútora* című kötete biztos eligazodást nyújt hazai bútorkészítésünk történetében. Bevezetőjében azonnal meghatározza a *bútor-történet* helyét: egyrészt az iparművészet és a népművészet határán áll (bútoraimkat a XVIII. századig tanult céhbeli mesterek készítették), másrészt egyes alkotások (mennyezet, karzat, szószék) az építészet és az iparművészet mezsgyéjén találkoznak, lévén a berendezési tárgy az épület szerves része.

A népi bútorművészet eredetének vizsgálatakor felhívja a figyelmet a bútorformák célszerű alakulására, a bútorok a lakóházban elfoglalt helyéhez, a rendeltetéshez való mindenkor alkalmazkodására. Célszerűnek tűnik az is, hogy a díszítés a lakások füsttelenítésével kezdődik. A díszítés fejlettebb foka, a festés pedig a mesterség szakosodását vonja maga után. Az önállóuló bútorfestő-asztalosok vándorlása is törvényszerű: megrendelőikhez (a nemesség és az egyház) kénytelenek alkalmazkodni helyileg is. A díszítőelemek jellegzetességeinek felsorolásakor derül ki, hogy a reformkori tulipános láda divatja a motívumok kötöttségében rejlik. Emberfigura kizárólag menyasszonyi ládát díszíthetett, azt is csak stilizáltan, egyéb élőlény ábrázolása éppígy ritkaságszámba megy: *döntő forma a virágzás*. A helyi stílus, az egyes bútorfestő-asztalos iskolák hatása azután még ezt a kötöttséget is súlyosbítja. (*Kós Károly* külön kötetben számol be az egyik legszínesebb erdélyi asztalos-központról, Vargyasról, mintegy továbbgondolva Csilléry Klára idevágó következtetéseit.)

Pásztorok művészete

Manga János egy korábbi tanulmányát (*Pásztorművészet*, 1963.) bővítette ki *Magyar pásztorfaragások* című kötetében. Vállalkozása a magyar népművészet egy mostohán kezelt ágát, a pásztorművészetet öleli fel. Teljesség igényű, *kézikönyv* jellegű munka. Egységes szerkesztésmód, arányos tagolás és élvezetes leírás jellemzi a pásztorművészet kialakulását és fejlődéstörténetét bemutató könyvet. Élmenyszerű a népművészetben belüli sajátos hely kikövetkeztetése abból a zárt, kisközösségi életformából, mely a földműves életmódtól és szokásoktól egyaránt eltér. A pásztorok (juhászok, kanászok, gulyások, csikósok) maguk készítették hasznos eszközeinek díszítése elsősorban zord életük otthonosabbá tételét szolgálta, a természetben élő ember szép iránti, nomád ösztönétől sugallva.

A pásztorfaragások lényegesen díszesebbek a földművesmunkáknál. Használhatóságban is különböznek egymástól. Melyek ezek a használati tárgyak? A terelés és az őrzés eszközei (bot, kampó, karikás, balta, kanásztűlök), az életmód meghatározta tárgyak (ivótűlök, sőtartó, rühzsirtartó; merítőedények, bárányjel), a „pásztorokészség” (tűkrös, bicskatarító, tűzcsiholó eszközök) és nem utolsósorban a szórakozást biztosító hangszerek (flóta, duda, tambura). A pásztorok művészi érdeklődése ezekre a tárgyakra *egyformán* irányul.

Egy tűnő világ üzenete

Ez év januárjában jelent meg a sorozat hatodik köteteként (és fogyott el nyomban), *Dömötör Tekla Magyar népszokások* című munkája. Hatalmas kultúrtörténeti tájékozottságot mutató és alkalmazó összehasonlító jellege, rendkívül feszes szerkezete, egymásra épülő, logikus okfejtése, pontos meghatározásai és már-már a puritánságig egyszerű és világos stílusa ritkaságszámba menő élmény. Hiszen az olyan gyakori történelmi változásokon áteső, nagy táji eltéréseket mutató sokrétű jelenségnek, mint a népszokások, ilyen könnyed, egyszerre tudományos értékű és olvasmányos visszaadása páratlan teljesítmény.

Az emberi élethez, a naptári évhez fűződő szokások Gordiusz-csomójából csak a forma vizsgálatával lehet kibogozni a jellegzetesen magyar népszokásokat. Sajátosan magyarok csak azok a *művészi formák*, amelyek a szokásokhoz fűződnek; népszokásaink költészete, dallamvilága, szín- és formaízlése. Ugyanakkor népszokásainkat színezi (és összehasonlítási alapul is szolgál) a velünk együtt élő, minket körülvevő népek szokáshagyományja is.

Milyen népszokásokról beszélhetünk? Vannak a falu minden lakójára *kötelező* szokások, de léteznek korosztályoknak, nemeknek, foglalkozási ágaknak külön szokásai is. Ezekből rögzíteni csak az ún. *szokásmodellt* lehet, amit azután éppen a gazdag variációs lehetőség tölt meg időről időre tartalommal és élettel, és őriz meg napjainkig. Valójában mindig ünnephez, a pihenéshez kapcsolódnak, s emi-



att színjátékszerű (sajátosan mozgékony dramaturgiával). Népszokás fűződik a naptári évhez (évszakok változása), az emberi élethez (lakodalom, temetés, felnőtté válás, Hont Ferenc fogalmazásában: „életszínjáték”), munkaalkalmakhoz (arató, szüret), közösségi erkölcsi normákhoz („kibeszélés” = zángolás) és joghoz (adás-vétel = áldomás).

Végezetül idézni kell Dömötör Teklát. A népszokás: „Voltaképpen a kultúra hagyományozódásának spontán formája, az a keret, melyben a nép ünnepe és hétköznapija lejátszódik. Közösségi magatartásmód és cselekvésmód; olyan viselkedési mód, melynek a közösség tagjai alávetik magukat, mert megfelel az élő kulturális hagyománynak. Egyszerre illemtan, erkölcsi kódex, íratlan törvény, művészet, költészet, színjátszás, mítosz és mágia.”

R á c z - S z é k e l y G y ő z ő

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Magyar Népművészet sorozat

- Domanovszky György: Magyar népi kerámia. Corvina, 1968. 73 l.
 Manga János: Magyar népdalok, népi hangszerek. Corvina, 1969. 65. l.
 Gáborján Alice: Magyar népviseletek. Corvina, 1969. 64 l.
 K. Csilléry Klára: A magyar nép bútorai. Corvina, 1972. 74 l.
 Manga János: Magyar pásztorfaragások. Corvina, 1972. 86 l.
 Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Corvina, 1972. 72 l.

Sorozaton kívüli munka

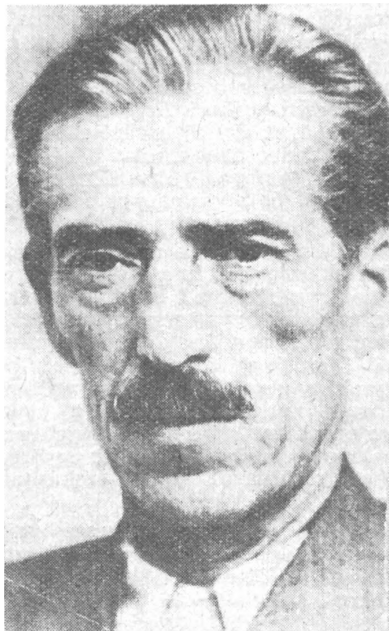
- Fél Edit—Hofer Tamás—K. Csilléry Klára: A magyar népművészet. Corvina, 1969. 94 l.

Az Arcok és vallomások újabb kötetei

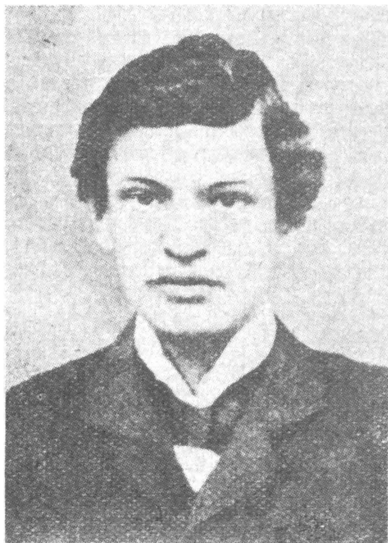
Az irodalomtörténeti könyvsorozatok közül, azt hiszem, a *Szépirodalmi Könyvkiadó* gondozásában megjelenő *Arcok és vallomások* a legismertebb, legnépszerűbb sorozat. (A sorozatot indulásakor már bemutattuk, ld. a Könyvtáros 1967. 6. számának 360. oldalán Lukácsy Sándor írását.) A sorozat keretében látott napvilágot például Gyertyán Ervin *József Atilla*-ja, Pók Lajos *Babits Mihályról* készült portréja, Vezér Erzsébet *Ady Endre* útját követő tanulmánya, s az egyik legsikerültebb kötet: Réz Pál *Szomorj Dezső*-je.

Az újabb kiadványok között ott találjuk Halász László kötetét *Karinthy Frigyes*-ről. Halász művészet-pszichológus, s ezt az „alapállást” vállalja is, amikor az egyik legizgalmasabb problémával indítja a tanulmányt, s Pálóczi Horváth Györgyöt idézve maga is kérdez: „Mi az oka, hogy Karinthy, akit mindenki szeretett, a kortársak számára elsősorban jelenségként tűnik fel? ... azt mondják, és valószínűleg írni is fogják, hogy a mű hiányzik, roppant torzó maradt csak ránk...” A könyv egésze bizonyítja aztán, hogy Karinthy igenis nagy író volt, hogy remekműveket hagyott ránk, hogy teljesítménye — és nemcsak a valóban létezett, ismert Karinthy-jelenség — óriási. Kosztolányi szeretettel és értéssel mondott megjegyzése is találó: „Ez a marha volt közöttünk az egyetlen zseni.” Halász elemzi az *Igy írtok til!*-t, s a puszt-

ta dicséreten, magasztaláson túl irodalomtörténeti jelentőségéről is szól. A *viszszasságok*, a „minden másképpen van” érzékelője, írója lesz ismerősebb számunkra. A paradoxon, a feloldhatatlan, a szellemben, gondolkodásban létrejövő ellentét minden művészet alapja — Karinthy ezt nagyította óriásivá. Az írás mestersége, műveite is furcsaság már, ezt szinte minden író tudja, érzi; Karinthy-nál ez a feszengés vissza-visszatérő motívum, amely sokszor az elégedetlenséggel, az öngúnnal párosul. A *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellát az egész életműből is kiemeli Halász. A kötet bemutatja a költő, novella- és regényíró, a publicista, a humorista, a színpadi szerző Karinthy-t — s mindvégig Ka-



Szabó Pál



A fiatal Karinthy Frigyes

rinity emberi arcát, a magyar irodalomban senkihez sem hasonló, mégis mindenkinek tartozó egyéniségét, magányát és vágát, hogy „mindenkinek rokona, ismerőse” legyen. Halász László könyve különös módon arra figyelmeztet, hogy milyen kevéssé, milyen felületesen ismerjük ezt a zseniális életművet.

Czine Mihály *Szabó Pálról* írott tanulmánya kronológikus sorrendben követi az író életét és pályáját a bihari szülőföldtől vissza az ugrai temetőig. A könyv bepillantást ad a népi írók mozgalmába, a

Kelet Népe című folyóirat szerveződésébe, munkájába; szó esik a Szabad Szóról, amelynek története összefonódott a Nemzeti Parasztpárt és a függetlenségi mozgalom történetével. Czine Mihály bemutat egy írót, akinek nemcsak műveit, írásait ismerik, hanem akinek irodalom-szervező, politikusi munkáját is számon tartják. „Szabó Pál csodálatosan gazdag érzelmeihez képest még a Szabó Pál írói eszközei is szegényesek. Pegazusa többször zabla nélkül röptül, az írón olykor



Sarkadi Imre

csak úgy átzúgnak a dolgok, s a Pegazus hirtelen lép a földre” — írja Czine, jellemző és értékelve is az „autodidakta” Szabó Pált, s a példaképhez, Móricz Zsigmondhoz hasonlítva megjegyzi, hogy „Szabó Pál faluképe nyugalmasabb a Móricz Zsigmondénál”. Ehhez kapcsolódva aztán így fogalmaz: „Móricz Zsigmond is tudta, ábrázolta, hogy nincsen olyan szegénység, amely a lélek belső lehetőségeinek a kiélését teljesen lehetetlenné tenné, de a szerelem és szépség kivirágzását a szegénysorokon Szabó Pál nála is teljesebben írta meg. Már csak legényes élet-szeretete, idillre hajló látása következtében is. Móricz Zsigmond vagy-vagyokban látott, Szabó Pál ahogy lehet-ben gondolkodik.”

Kónya Judit nehéz feladatra vállalkozott, amikor *Sarkadi Imrét* akarta bemutatni. Az évek óta gyűrűző vitákat, az élő és még fiatal kortársakat, barátokat, az azóta is kínzó problémákat nem lehetett megkerülni, figyelmen kívül hagyni. Az irodalomtörténésznek gyakran amúgy is nehéz ítélni, értékelni — feltárni az



A fiatal Csontos Gyula

író legrejtettebb ügyeit, gondolatait, bár mindez nem az érdekesség látszatáért, nem az olvasók pletykacéhségének kielégítéséért szükséges, hiszen a „titkok” leleplezése gyakran segít a megértésben, az érzelmi kapcsolat kialakulásában. Sarkadi — ha ma élne, ötvenkét éves volna. Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyik a felszabadulás után érett felnőtté, amelyik fiatalon, korlátlanul érzett lehetőségekkel indult egy másféle, új világ teremtésére. Illyés Gyula szerint Sarkadi élete és írói pályája elválaszthatatlanul összeszővődött a felszabadulás utáni másfél évtized történetével, s azon belül is egy nemzedék jellegzetes útját „futotta be”. Kónya Judit igyekszik tárgyilagosan, az adatokat, vallomásokot sorolva megidézni Sarkadit: regényeit, drámáit, elbeszéléseit és emberi gyötrelmeit — a halálát is. Az *Arcok és vallomások* sorozatnak ez a kötete olyan írót hoz közelebb, akinek műveit fel-felújítják ma, színházban, rádióban, filmen újra meg újra találkozhatunk velük, s akinek megválaszolatlan kérdései, gyötrődései a társak műveiben is fellelhetők. A kötetet Sarkadi Imre egyetlen fennmaradt ön-életrajza zárja: mindössze másféloldalas tömör, tárgyyszerű összefoglaló, amely az 1955-ös évig sorolja a fontosabbnak ítélt adatokat.

A sorozat az íróportrék mellett újabban színész-életrajzokat is közöl. Ezek sorában eddig Demeter Imre *Somlay Artúrról* készített tanulmánya és Galsai Pongrác *Csontos Gyulát* bemutató írása jelent meg. A Csontos-esszé a színész pályáját követve elvezet a háború előtti színházi

életbe, olyan arcok — rendezők, színészek képei villannak fel, akiknek ma már jobbára csak a nevét ismerjük vagy akiket esetleg egyszer-egyszer filmvászonon láttunk, de akikről tudjuk, hogy döntő szerepük volt a magyar színházi kultúrában. Galsai Pongrác igen ötletesen a színészet és a színészek általános problémáival indítja a könyvet: mindenekelőtt a nagy színészgyénység varázsának titkát járja körül, s feltételezi, hogy talán éppen a színészi hibák különböztetik meg, s jellemzik a kiemelkedő figurákat. „Jászai Mari teátrális volt, és mégis; Blaha Lujza szakácnósen harsány, és mégis; Pethes Imre szürke, és mégis; Bajor Gizi barokkosan szépelgő, és mégis... de különösen áll ez Csontos Gyulára.” Csontos

az „öskomédiás” típusa, akinek minden képessége rejtett tartalékai, belső ellentmondásai csak a színpadon érvényesültek.

Az *Arcok és vallomások* sorozat praktikus zsebkönyv formában jelenik meg, sok képpel — családi fotókkal, kéziratmásolatokkal, színpadi jeleneteket megőrkítő felvételekkel —, vonzó tipográfiaival. A könyvek végén az életrajzi adatok összefoglalóját találjuk. Talán a népszerűbb feldolgozás, az olvasmányosság igénye miatt maradtak el a jegyzetek, a szakirodalomról szóló tájékoztatás, a névmutató, pedig ezek az ilyenféle tanulmányoknál, ismeretterjesztő kismonográfiaiknál is hasznosak lennének.

Levendel Júlia

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Demeter Imre: Somlay Artúr. 1972. 160 l.
Halász László: Karinthy Frigyes. 1972. 267 l.
Czine Mihály: Szabó Pál. 1971. 306 l.
Kónya Judit: Sarkadi Imre. 1971. 229 l.
Galsai Pongrác: Csontos Gyula. 1972. 168 l.

Kincskeresők

Kincs, kincskereső, kincsesláda: különös csillogású szavak a kisgyermekek képzeletében. Móra Ferenc könyve és a szegedi folyóirat a csillogó szónak valódi aranyfedezetet adott. A Móra Kiadó új „Kincskeresők”-et avat legújabb, ilyen című antológiájával, mint arról a Könyvtáros 1973. 2. száma (105. l.) már hírt adott. A könyv meséket, verseket, játékokat tartalmaz, „mindazoknak, akik már jól tudnak olvasni és szeretik a szép könyveket”. Az érdeklődést, amivel a kötetet kézbe vesszük, kicsit csökkentti ugyan a silány papír és a régi iskolai olvasókönyvekre emlékeztető nyomdatechnika, de megsokszorozza a felfedezés: az antológia élén álló fejezet — Akom-bákom címmel — az olvasásról, a könyvről, a könyvtárról szól. A legkisebbek bevezetése ilyen fogalmakba, mint a *jel*, az *írás*, a *könyv*, a *könyvtárhasználat* olyan vállalkozás, melyre fel kell figyelnünk. A gyermekkönyvtárosok, iskolai könyvtárosok és nevelők közös gondja, hogy a környezetismeret és az olvasás tananyagában szereplő fogalmakat — és általában az alsótagozatos tanulók könyvről, könyvtárról alkotott képét — milyen olvasmányokkal, szemléltető képekkel gazdagíthatják. Most egy népszerű kiadvány vállalkozik a hiány pótlására. A továbbiakban a kötet élén álló, említett fejezetet szeretném részletesen ismertetni.

A jó ötlet, sajnos, nem találkozott igényes megvalósítással. A fejezet szellemes illusztrációkkal kezdődik a gondolatkozás eszközeiről. Az iskolai oktatásban és a könyvtárlátogatások alkalmával is jól használható szemléltető képsorozat értékét azonban csökkentti, hogy nem teljesértékű az áttekintés: elmaradtak az auditív- és az audiovizuális eszközök, az írásos közlésmódok közül pedig a könyv és a folyóirat. Még a „jelek” csoportját is gazdagíthatták volna ötletes rajzok. Elsősorban az írást megelőző — s néhány esetben ma is élő — jelek megemlítését hiányolom. Ezek az írástörténetet bemutató részt is jobban előkészítették volna. Ott zavarónak tűnik ugyanis, hogy a jel, jelzés és írás fogalma állandóan keveredik: „Peru lakói pl. csomózták az írást”, de a hieroglifák csak mint rejtélyes jelek szerepelnek. S az egyiptomi „képbe-tűkből” származnak a mi betűink? A Sok betű egy oldalon c. részen érződik legjobban, hogy szerzője nem tudta, kihez és hogyan szóljon. Legfőképpen a 6—10 éves korosztály sajtóságaival nincs tisztában, s ez stílusában, idézeteiben, az általa példaként említett gyermek-, illetve ifjúsági könyvek mibenlétében is megmutatkozik. Bemáls példával illusztrálja az olvasás fejlődési fokozatait, majd Mikszáthot, Móriczot, Adyt és Aranyt szólaltatja meg — negatív példaként! Lám: Mikszáth tizen-

öt éves kora után jött csak rá arra, hogy az olvasás nem kényszermunka, s Ady és Arany is „Mohón, systema nélkül — olvasott — szaporán...” Aggályaim a könyvtárról szóló részben is szaporodtak. Úgyes hasonlattal vezet be a szabadpólc fogalmát, de a könyvek elhelyezésének rendjét nem mutatja be sikeresen. S a katalógusban vajon miért keresné az alsótagozatos gyerek A Vöröstorony kincse íróját a *K* betűnél a *H* betű helyett? És melyek azok a „könyvformában kiadott nyomtatott katalógusok, könyvjegyzékek”, melyeket ez a korosztály forgatna? Úgyes indokolja, hogy a könyvtár könyvei közötti tájékozódás képessége az olvasmány megválasztásának alapja. Példáiban a Pöttyös Panni és a Brumi sorozat helyett valódi irodalmi alkotást is említhetett volna. Az ismeretterjesztő irodalommal kapcsolatos problémafelvető kérdései szerencsésebbek. S még mi minden van itt: a tévé-mesét is megtalálhat-

juk a könyvtárban, természetesen gyarapíthatjuk saját könyvtárunkat, töltsük ki az Ezt olvastam c. játékos olvasónaplót, s tegyük le a könyvbarát-próbát! Az utóbbi tanácsok már a felsőtagozatos úttörőknek szólnak. S nem merem idézni az iskolai könyvtárakról a szerző véleményét, amit ezzel az intelmmel ment: „Mégis érdemes mind a két könyvtárba egyszerre járni.” — Sokkal szerencsésebb a Hogyan lett az írásból könyv c. részlet. Úgyes, rövid írástörténeti áttekintés.

Könyvről, olvasásról szóló gyermekversek tarkítják és zárják a ciklust. Kedvesek, találóak a rövid olvasmányok is. (Malmberg: Ake ábécéskönyve; Macourek: Kréta). Fási Katalin Dugó és a krimi című tanmeséje mind témájában, mind stílusában elüt az egész könyvről uralkodó összefogott, tapintatos nevelésándéktól. (1972. Móra, 296 l. 28 Ft.)

Könyves-Tóth Lilla

kézikönyvtár

Vitányi Iván: Közösség — közönség

„Ugyan mit szolt volna Orpheusz, ha azt mondták volna neki, hogy valamikor száztagú zenekarok lesznek, írásból játszanak gépies egyöntetűséggel, egy olyan ember kézmozdulataira, aki maga még csak nem is furulyázik? És mit szolt volna, ahhoz, hogy sokan még ezt a zenét is csak egy dobozból hallgatják? Ehhez képest már jóformán semmi az, hogy a zene megalkotásában a gép is részt vesz.” A dolgok ilyenén megvilágítása után már nem is tűnik abszurdnak Vitányi megállapítása, mely szerint az elektronikus zene népművészetté válhat, ahogy például a fényképezés válik azzá napjainkban. A kötetben található valamennyi cikkre jellemző ez a szellemes, dialektikus, dinamikus gondolkodásmód. Ez azonban csak egyik összetevője szemléletének, módszerének. A művészet struktúráinak marxista szemléletű szociológusa nem összeerőltetett. „Mit mondtak a marxizmus klasszikusai a művészetszociológiáról?”- vagy „Lenin a tömegkommunikációról”-szerű kiskátékból idézi a marxizmus klasszikusait. Vitányi újszerű kérdéseket tesz fel a marxizmusnak, s meglepve tapasztaljuk, hogy a marxizmus filozófia milyen érzékenyen reagál napjaink művészetszociológiai kérdéseire.

Vitányi szerint a művészetszociológia csak akkor emelkedhet a tudomány szint-

jére, ha nem csak a művészetet magyarázza a társadalomból, hanem a társadalmat is a művészetből, de csak akkor, ha a művészet fogalmát az *autonóm művészet* (IX. szimfónia, Háború és béke) mellett kiterjesztjük a *művészet közhasznú* (sláger, fényképezés, nóta) és *elemi* (a hétköznapi nyelv művészi elemei, szép táj, szép nő) formáira is. De ez még mindig nem elegendő ahhoz, hogy a művészetből a társadalomra, a mű és a befogadó viszonyáról az egyén és a társadalom viszonyára következtethessünk, ehhez az is szükséges, hogy a művészi ízlést magába foglaló *magatartásrendszer szociológiáját* tanulmányozzuk.

A marxizmusnak feltett kérdések egyik legnehezebbike a *szocialista kultúra* meghatározása. „Félő, hogy egyelőre inkább a ráolvasás szintjén vagyunk, mint a szabatos megfogalmazásén” — állapítja meg ezzel kapcsolatban Vitányi. A marxizmus klasszikusainak erre a kérdésre sincsen „kiskaté válaszok”, de a termelési-társadalmi alakulatok általuk felvázolt és Tőkei Ferenc által kidolgozott modelljei segítséget jelentettek Vitányinak ahhoz, hogy a szocialista társadalom kulturális modelljét körvonalazhassa. A polgári és a szocialista modell között az a perdöntő különbség, hogy az utóbbiban nincs helye a magaskultúra árnyaként

funkcionáló szórakoztató művészetnek, helyét a népművészettel (vagyis a hagyományos közhasznú kultúrával) és az új szocialista művészettel is összefüggésben álló új közhasználatú kultúra foglalja el. Az autonóm és a szórakoztató művészet kapcsolata nem dialektikus, az autonóm és a közhasználatú művészeté viszont egyszerre ellentétes és egységes. Vitányi látja, hogy tételei túlságosan szépen hangzanak, szükségesnek tartja szociológiai bizonyításukat, melyhez azonban most még nem állanak rendelkezésére egzakt vizsgálati adatok.

Most, amikor a *munkásosztály művelődése* ismét különös nyomatékkkal került napirendre, nem árt felidézni a cikkgyűjtemény egyik legértékesebb tanulmányát, a „Munkásosztály, munkásság, művelődés” címűt. A cím első két szava már arról árulkodik, hogy Vitányi változatlanul érvényesnek tartja a marxai munkáskategóriát, ugyanakkor más — ugyancsak marxista — elvek alapján történő osztályozására is kísérletet tesz. A munkásosztálynak Vitányi szerint is a nagyipari munkásság a gerince, de nem egyetlen eleme, hiszen tágabb értelemben ebbe az „osztályba” tartozik a dolgozók nagy többsége, még a tudományos dolgozók is. A jövő tágabb értelemben vett proletárkultúráját ezek után hiba lenne egyedül a szűkebb értelemben vett munkáskultúra hagyományaira építeni. A régi szervezett szocialista munkásság sajátos műveltsége (melynek irodalmi vonulata Balzac, London, Gorkij, France, Tolsztoj, Andersen-Nexó, Kassák nevével jellemezhető) már a múlté, amikor is a szocialista ízlés rendező elve az osztályelnomás elleni küzdelem volt.

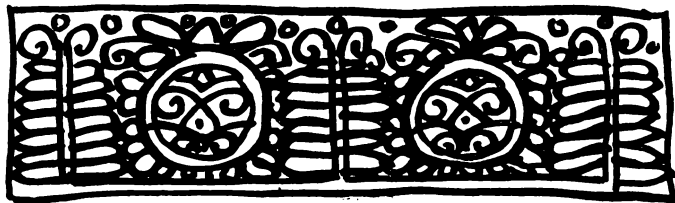
A mai szocialista munkáskultúra rendező elve a forradalom továbbvitele, a teljes társadalom bonyolult rendszerének alakítása. Az ilyen célok megvalósításának előfeltételei bizonyos belső indulatok. Ezeknek hajtóanyagaiiban olyan értékötvetetek találhatók, melyek összetevőiket — ismét irodalmi művekkel jellemezve — Konrad, Ionesco, Fejes, Solohov műveiből merítik. Richard Hoggarth nyomán Vitányi is lényeges kérdésnek tartja azt,

hogy a munkásságnak nem csupán egyfajta élcsapata (fejlett kisebbsége) van, hanem legalább kétféle: egy intellektuális és egy politikai, s a kettő nem esik szükségszerűen egybe. A munkásság sajátos ízlésstruktúráját ott kell keresni, ahol a kétféle kisebbség egybeesik.

„A televízió, hogy minden igényt kielégítsen, olyan Csárdáskirálynőt akar játszani, amit Gyurkó írt, amelyben Lenin is szerepel, s a végén megalakul a szocialista brigád, rendezője Jancsó, de stílusa Keleti Mártoné, zenéjét Kodály-tanítvány szovjet zeneszerző írja, egy beat zenekar adja elő hegedűn, rövidre nyírt hajjal, Vass Lajos vezénylételével” idéz egy értelmiségi társaságban elhangzott tévékritikát Vitányi, s nekilát ennek az „ízlés-gubancnak” kibogozásához. Hangsúlyozza, hogy szó sem lehet ugrásszerű ízlésváltozásokról, de az *alulról felfelé nyitás* (Röpülj páva, jó beat, jó krimi) és a *felülről lefelé nyitás* (Bernstein zenei ismeretterjesztő műsora, Szinetár Ember tragédiája) sikeres megvalósításai serkenthetik ezt az egyébként lomha folyamatot.

Néha úgy tűnik, hogy az esztétikai értékekre oly érzékeny Vitányi leteszi a fegyvert az alacsony igények előtt: „Felnőtt emberekről van szó. Mindenkinél elidegeníthetetlen joga, hogy maga válassza meg azt a fajta művészetet, amellyel élni akar.” A slágerélvezők megértése és — ha kell — megvédése azonban Vitányinál nem kapituláció az „ez van” előtt, mert hamarosan következik egy-egy egyensúlyt visszaállító mondat, bekezdés. „Horribile dictu” még az igényes, magasszintű művészetek kisebbségben levő közönsége mellett is kiáll. Szóvá teszi a túlzott megértést is, rosszállván, „hogy az amúgy is populárist még jobban megcukrozzuk.” Sok mindenről esik még szó ebben a cikkgyűjteményben, mely végigolvasva markáns vonásokkal rendelkező rendszerre áll össze: a művészet pártirányításáról, Magyarország zenei térképéről, a népdal jövőjéről, az agitációs művészetről a „közösség — közönség” refrénjével. (NPI, 1973. 176. l. 32 Ft.)

Kamarás István



Gallyas Ferenc—Fülöp Géza: Mit kell tudni a világ sajtójáról?

A Kossuth Kladó „Mit kell tudni...?” című kézikönyv sorozatának e legújabb köteté jól szolgálja a tájékoztató munkát, annál is inkább, mert nem vagyunk bővíben korszerű hazai és nemzetközi sajtótörténeti feldolgozásoknak. (Dezsényi Béla és Nemes György sajtótörténete is csak 1918-ig tárgyalja témáját, de a munkásmozgalmi sajtó nélkül.) Ismeretes, hogy a sajtó napjaink egyik legelterjedtebb és leghatásosabb tömegkommunikációs eszköze; valóságos „nagy hatalom”, amely nemcsak tájékoztat, hanem rendkívül hathatósan befolyásolja is a közvéleményt. Egészen természetes, hogy a rádió, a televízió, a napi sajtó stb. állandóan, nap mint nap hivatkozik a különböző hírügynökségekre, lapokra; következésképp a közönséget érdekelheti, vajon *egy idézett napi- vagy hetilap milyen irányzatú, hol jelenik meg, és hogy hol működik egyik vagy másik hírügynökség.* Ebben a kötetben erről kapunk szakszerű, közérthető módon megfogalmazott tájékoztatást. De túl is megy a mai állapot bemutatásán: az országok sajtójáról, lapokról, folyóiratokról és hírügynökségekről rövid, magvas történeti áttekintést nyújt. A szerzők a következő fejezetekre osztották anyagukat: 1. A sajtó egyetemes fejlődése, 2. Néhány nagy hírszolgálati irodáról és világlapról, 3. Adatok az egyes országok sajtójáról, 4. A magyar sajtó.

Az első fejezet a sajtó történelmi szerepét vázolja, majd tisztázza a sajtó fogalmát és tartalmi kérdéseit, a különböző sajtótermékek válfajait. Megtudjuk, hogyan is alakult ki a sajtó mai fogalma és különféle megjelenési formái, mi az ismerve annak, hogy sajtótermékek nevezhessük ezeket a kiadványokat. A sajtó őse, a hírközlés a rabszolgatartó és a feudális társadalmakban, a kézíratos újságok, a nyomtatott újságlevelek, vásári tudósítások stb. jelentették az időszerű, rendszeres sajtó előzményeit. Érdekes történeti adatokat tudunk meg a sajtó 17. századi elterjedéséről, a 18. századi morális hetilapokról, a hírlapokról, a sajtó szerepéről a polgári forradalmak korszakában. A szerzők írják arról is, hogyan válik a sajtó nagy, tőkés üzleti vállalkozássá, hogyan lesz az újsághirdetés a kapitalista sajtó gazdasági bázisa, milyen szerepet játszott a nyomdatechnikai fejlődés a modern újság megszületésében. Ebben a fejezetben találjuk a már szervezett, működő polgári sajtó mellett s vele egyidőben bontakozó munkásmozgalmi sajtó bemutatását is.

A második fejezetben a legnagyobb hírszolgálati irodák rövid történetét és mai tevékenységük leírását olvashatjuk, valamint a világ 14 legnagyobb lapjának ismertetését. Természetesen a „legnagyobb” jelzőt nem a példányszám alapján kapták, hanem társadalmi-politikai szerepük, az általuk képviselt eszmeiség vagy irányzat jelentősége folytán.

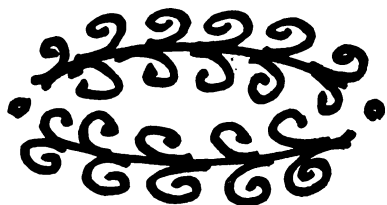
A harmadik fejezet *országokként* veszi sorra a kiemelkedő lapokat és hírügynökségeket. Közli a lapok, hetilapok és folyóiratok alapításának évét, a példányszámát, tájékoztat kiadójukról, politikai hovatartozásukról, megjelenési helyükről és az adott ország sajtójának rövid történetéről.

A magyar sajtó önálló és terjedelmesebb fejezetet kapott. Felépítésében meg egyezik az első három résszel: áttekintést ad a magyar sajtó kialakulásáról, az első hazai újságokról, majd arról a küzdelemről, amely hazánkban a polgári sajtó szabadságáért a reformkorban folyt.

A következő részek korszakhatárait a történelmi fejlődés adja; a sajtó a forradalom és a szabadságharc idején, az önkényuralom korában, a kapitalista és munkásmozgalmi sajtó 1867 és 1918 között, a forradalmak sajtója (1918—1919), az ellenforradalmi korszak sajtóviszonyai, és végül sajtónk a felszabadulás után. A könyv ez utóbbi korszakról is gazdagabb anyagot közöl mint más országok esetében, mert minden fontosabb napi-, heti- és havi lapunkat, illetve folyóiratunkat bemutatja, majd a Magyar Távirati Iroda rövid történetének és mai tevékenységének ismertetésével zárja a fejezetet.

Ami a könyv egészére jellemző: szó sincs valamiféle száraz adathalmazról. Nem félünk kimondani, hogy *ez a munka a pontos tájékoztatás mellett érdekes, izgalmas művelődéstörténeti olvasmány is ad.* Az anyag jól elrendezett, világos, áttekinthető. Azonban a rövidítések, amelyeknek alkalmazása az adattárban indokolt, a folyamatos szövegolvasást megnehezítik. (1972. Kossuth, 287 l. 12 Ft.)

Kiss István



Szenczi Miklós—Szobotka Tibor—Katona Anna: Az angol irodalom története

Az olvasó ezzel a kötettel az első magyar nyelvű, teljes, rendszerbe foglalt angol irodalomtörténetet veszi kézbe, a francia és a nemrégiben megjelent német irodalomtörténeti összefoglalások után. Nem frázis tehát, ha a „hézagpótló” jelzővel illetjük, hozzátéve, hogy ezt a feladatát magas színvonalon tölti be.

A mű megjelenése igen hasznos az irodalom művelői és kedvelői számára egyaránt. Nem csupán rendszerez, összefoglal, de számos új szemponttal, gondolat- tal is gazdagítja az angol irodalomról szerzett ismereteinket. Betekintést nyújt minden irodalomszerető olvasónak ebbe a gazdag s nálunk talán nem eléggé ismert irodalomba. Kitűnő kézikönyve lesz könyvtárosoknak, tanároknak, népművelőknek is, akik biztosan támaszkodhatnak rá munkájuk során.

Lehetővé teszi ezt a mű módszere, cél- szerű, világos szerkezete. Fejezetei az angol, illetve az egyetemes irodalom nagy korszakainak tagolódását követik. Ezen belül a kötet szerzői műfaji felosztást alkalmaztak; az egyes műfajokról szólva pedig az írók, költők munkásságát külön, portrészzerűen tárgyalják. A fejezetek elején kisebb összefoglalások ismertetik a kor társadalmi-gazdasági mozgásait, jelenségeit; vázolják a nagy irodalmi áramlatokat. A kötet végén található névmu- tató és bibliográfia is a kezelhetőséget, valamint az olvasó tájékozódását szolgálja.

Az itt említett szempontok természetesen a kötet egészére érvényesek; a különböző szerzők által írt fejezetek még így is más és más képet mutatnak — ami a kötet értékét egyáltalán nem csökkenti. Az első négy fejezet — a kezdetektől a XVIII. század végéig — Szenczi Miklós munkája. A magasrendű tudományosság és a közérthetőség — vagy inkább: ismeretterjesztés — harmonikus egységének igen szép példáját nyújtja ez a négy fejezet. A filológusi pontosság, lényeglátás, objektivitás jellemzi ezeket a szük- szavúan is sokat mondó, mindenki szá- mára érthető elemzéseket. Az írók leg- jellemzőbb egyéni vonásainak kidomborításával párhuzamosan az egész irodalmi folyamat — s nem csupán az angol, de az európai — részeként értelmezi a műveket.

Az ötödik és hatodik fejezet Szobotka Tibor munkája; az előbb elmondottak erre a részre is érvényesek. Objektív tárgyilagosság helyett azonban itt az esz- széiszti stílus és látásmód, a beleérzé- sen alapuló, szubjektívebb elemzések

játsszák a főszerepet. Igen szép író- és költőportrékat olvashatunk, a terjedelmi lehetőségekhez mérten aprólékos, finom műelemzéseket. Nyilvánvaló, hogy az anyag természete is kedvez az ilyenfajta feldolgozásnak — az angol romantika és realizmus óriási esszészzerű portrék alkotására csábítanak.

Az 1870-től századunk ötvenes éveigi terjedő időszakot Katona Anna ismerteti. Igen zsúfoltnak tetszik ez az utolsó, év- századnyi idő, s mintha a szerző maga is egy kicsit elveszítettnek érezné magát ebben a zsúfoltságban. Ismeretanyaga, tájé- kozottsága imponáló, s biztos kézzel csatolja az irodalmi jelenségeket a társadalmi mozgásokhoz. Kár, hogy közlései néhol megmaradnak az ismertetés szintjén, ítéletalkotásra, értékelésre nem vál- lalkozik; maga írja a kötet végén: „Ahogy jelenünkhöz érünk, egyre bizonytalanab- bá válik az irodalomtörténész szava.” Talán csökkentette volna az információtö- meget egyes, kevésbé jelentős írók csoportosított felsorolása; így több hely ju- tott volna a kiemelkedőbbeknek, vagyis azoknak, akiket ma kiemelkedőnek látunk.

Ilyen hatalmas, több szerző által fel- dolgozott anyag esetén szinte természetes, hogy akadnak terjedelmi problémák is. Nyilvánvalóan: lehetetlen s felesleges is patikamérlegesen méricskélni az egyes szerzőknek szánt oldalakat; számuk mégiscsak értékítéletet tükröz, s ebben szerepe van a szerzők ízlésének, irodalmi vonzódásainak is. Egyetlen, érzésünk sze- rint igazságtalan aránytalanságot kívá- nunk példaként megemlíteni: azt a szo- katlan rövideget, amellyel a szerző Emily Brontë regényét, az *Üvöltő sze- leket* taglalja. Egyetlen oldalt kapott a világirodalom egyik legmegrázóbb, legna- gyobb regénye!

S még egy megjegyzés: hasznos lett volna több utalással kapcsolni a kötet anyagát a kortárs európai irodalmakhoz, ez mindenesetre segítette volna az adott kor egy-egy írójának elhelyezését az ol- vasó tudatában.

Mindezek elenyésző kifogások a vállal- kozás nagysága s az ehhez méltó megva- lósítás mellett. Az *angol irodalom törté- nete* irodalomtörténetírásunk nagy nye- resége, s minden tekintetben alkalmas arra, hogy a magyar olvasót közelebb hozza az angol irodalomhoz — s általa az egyetemes irodalomhoz is. Ez pedig a legtöbb, amit az irodalomtörténet tehet. (Gondolat, 1972. 699 l. 81 Ft)

Erődy Edit

Közművelődési intézmények járási székhelyeken

A „két szomszédvár” igénybevételéről végzett közös vizsgálódás egyik terméke Nagy Attila tanulmánya. Örömlünk kell annak, hogy a Népművelési Intézet kutatási és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ olvasáskutatási osztálya olyan intézménytípusokban végezte a munkát, melyek még teljességre törekedve szervezhetik meg szolgáltatásaikat, s hatásuk döntően befolyásolja a falusi intézmények teljesítményét is. Bár a vizsgálatot végzőknek nem állt szándékukban, de valószínűleg általánosítható tapasztalatokhoz jutottak a dombóvári, encsi és törökszentmiklósi helyzetkép felvázolásával. (Bizonytalanul fogalmazunk, mert Karsai Károly Dombóvárról írt tanulmányát még nem olvashattuk. A vizsgálatot 1970-ben végezték!)

A három településen 800, a könyvtárt és (illetve) vagy) a művelődési házat látogató, 14 éven felüli lakostól kértek 81 kérdésre választ; rajtuk kívül 990 olyan felnőttet is megkérdeztek, aki egyik intézményt sem látogatja. (A kérdőíveket a kiadvány közli.) Tanulmányozták az intézményekre vonatkozó dokumentumokat, és egyéni beszélgetéseket is folytattak a helyi vezetőikkel.

A vizsgálódás legfontosabb tapasztalatait Nagy Attila Encs példáján taglalja részletesen. Törökszentmiklóásra vonatkozóan szinte csak a táblázatokat közli, mivel vele kapcsolatban szinte azonos, vagy majdnem hasonló eredményeket kaptak. A tanulságok az alábbi summázatban találhatók: „... a vizsgált két intézménytípus funkciórendszere egymást kiegészíti, szolgáltatásaik összessége az egyén számára hasznos és értelmes egységgé kovalcsolódhat össze. Tehát akkor szorgalmazzák legjobban az össztársadalmi érdekeket a kérdéses intézmények, ha a saját munkájuk folytonos korrekcióját, gazdagítását — a művelődési házak a csak szóraikoztató funkció mellé egyenrangú partnerré erősítik a művelődést, a tanulást, a szakmai problémák megoldását segítő szolgáltatásaikat, a könyvtárak az ismeretterjesztő és szakirodalom, a klasszikus és XX. századi értékes irodalom választékát jelentősen növelik, valamint a kölcsönzésen kívüli funkcióikat (olvasóterem, folyóiratok bő választéka, zenei és nyelvi lemezek, stb.) erőteljesen fejlesztik — úgy végzik, hogy ezzel utat nyissanak, érdeklődést keltsenek többek között a társintézmények

lényeges és alapvető szolgáltatásai iránt is.” Talán kissé szokatlanul hosszan idéztünk, de ebben az összegezésben szinte minden benne van.

Mégis vegyes benyomásokkal tettük le a számoszlopokkal és grafikonokkal jól bizonyító, gördülékény és mérték-tartóan megírt tanulmányt. (Tapasztalt szakemberek: Sárdy Péter matematikus, Futala Tibor, Maróti Andor és Tomka Miklós lektorok segítettek napvilágra a kiadványt.) Kifogásaink jórészt a programra vonatkoznak, s ezt csak részben írjuk a szerző rovására.

A felmérés adatai azt bizonyítják, amit már ismerünk: az iskolázottsági szint, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely meghatározó tényező, a két intézmény felerősíti egymás hatását, az oda járóknak magasabb az igény- és ízlés-szintjük, mindkettőbe elsősorban fiatalok járnak stb.

Kellett-e ezeket a tényeket újra bizonyítani? Viszont nyitott kérdések, hogy akik ismerik a szolgáltatásokat, miért nem veszik őket igénybe? Melyek azok a valóságos okok, melyek egy-egy embert távoltartanak?

Mintha ez a vizsgálódás is a „kérdőív-fetisizmus” hálójába került volna! A kérdőíven kívül más vizsgálódási módszereket is alkalmazott, de ezeknek nyomát nem találjuk a tanulmányban. Például a válaszadóknak az intézményekkel kapcsolatos kifogásait a művelődési ház, a könyvtár működésére vonatkozó dokumentumok, a vizsgálódás irányítói által végzett megfigyelések adatai-tapasztalatai alapján a tanulmány sem nem igazolja, sem nem cáfolja. Az együttes vizsgálattól szívesen vártunk volna választ arra, hogy pl. melyik művelődési intézményből vezet inkább út a másikba tudatos munka eredményeként; vagy egyáltalán: léteivel melyik és hogyan propagálja a másikat? Milyen indítások következtében jut el, s kötődik az egyén egyik vagy másik, vagy mindkét intézményhez? *Milyen erők mozdítanak ki embereket a passzivitásból?*

Lehet, hogy túlzás mindezt a vizsgálattól számonkérni. Mégis szükségét éreztük felhívni a figyelmet rájuk annak érdekében, hogy ne azt kutassuk ma már, ami ismert!

S még két megjegyzést! A vizsgálat járási intézményeket választott, de valójában járási székhelyen működőket

mutat be. Nem lehet a járási hatást az-al elintézni, hogy ilyen vonzásuk a látogatók 5%-ára terjed ki, s ez kevés. Lehet, hogy így van, de miért? Sőt, ez csak az intézményeket közvetlenül igénybevevőkre vonatkozik, *je nincs-e az intézményeknek járási kisugárzásuk, szolgáltatásuk?* Akkor egyáltalán mitől járásiak?

A másik: a vizsgáldást eleve metodikai ösztönzésnek, modellnek szánták. Vajon lehet-e az? Nem tudjuk, mennyi ember, mennyi munkájába, s a két intézménynek mennyi pénzébe került, mégis bizvást állítjuk: sehol sem fogják, nem tudják követni! Egyáltalán lenne-e értelme a követésnek? Ezt szinte a tanulmány teszi feleslegessé azzal, hogy Törökszentmiklós helyzetét már nem is

tartotta szükségesnek elemezni, a számszerű adatok annyira megegyeztek, holott a települések között vannak különbségek.

A cím alapján is intézményszociológiát, az olyannyira hiányzó *B-típusú intézmény-modellt vártunk*, vagy legalábbis kísérletet a bemutatására. Sajnos nem azt kaptuk. A következőnek már annak kellene lennie! (Közművelődési intézmények járási székhelyeken. Felmérés három járási székhelyen a közművelődési intézmények igénybevételéről. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ — Népművelési Intézet. Népművelési Propaganda Iroda, 1. Nagy Attila: Enes és Törökszentmiklós, 1972. 136 l. 14 Ft)

Tóth Gyula

bibliográfiák

A magyar irodalom történetének bibliográfiája

A három bibliográfiai sorozat közül, melynek kiadását a Petőfi Irodalmi Múzeum a közelmúltban megkezdte, az egyik a magyar irodalom történetének bibliográfiáját ígéri. Eddig a sorozat első füzeté jelent meg, Lukáts János munkája: *A magyar irodalom története (A—B)*.

Mi indokolja a közkézen forgó különféle bibliográfiák és irodalomtörténeti segédkönyvek mellett egy efféle vállalkozás elindítását? Hiszen elég bő általános bibliográfiai anyagot tartalmaz a *Magyar Irodalmi Lexikon*, a hatkötetes *A Magyar Irodalom Története*, s nemrég kezdte meg egy nagyszabású történeti bibliográfiai sorozat kiadását az Akadémiai Kiadó, melyből eddig *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig* jelent meg. Továbbá az irodalomtörténet egy-egy részterületéről is nagyszabású bibliográfiai összeállításokkal rendelkezünk, ilyen például Varga Rózsa és Patyi Sándor munkája, *A népi írók bibliográfiája 1920—1960*. (Akadémiai Kiadó, 1972).

Lukáts János munkája irodalomtörténetírásunk könyv alakban megjelent eredményeit törekszik összefoglalni. A vállalkozás részben tágabb, részben szűkebb, mint a fent említett bibliográfiáké, illetve bibliográfiai összeállítást is tartalmazó kiadványoké. (A legtöbb átfedés az Akadémiai Kiadó *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* című kiadványsorozatával adódhat.) A legkiemelkedőbb íróknál nemcsak a rájuk vonatkozó irodalmat közli, hanem összegyűjti élet-

művük valamennyi megbízható szövegkiadását is. Az íróra vonatkozó irodalomtól viszont csak a könyvalakban megjelent munkákat sorolja fel.

A terjedelem és az idő kényszerűsége miatt húzott határok ezek. Mert amennyire örülünk, hogy Lukáts János bibliográfiája felsorolja pl. Ady Endre műveinek fontosabb szövegkiadásait, épp annyira sajnáljuk, hogy pl. Áprily Lajos neve alatt csupán a legutoljára megjelent kötetére (*Akarsz-e fényt?*) hivatkozik, de említetlenül hagyja a költő Áprilyt mégis csak legjobban reprezentáló válogatott kötetét, *A kor jalára* címűt. Ugyanígy formális és esetleges szempontnak tűnik, hogy az íróra vonatkozó irodalomból csak a könyv alakban vagy különnyomatban megjelent tanulmányokat idézi. Mert mi biztosítja, hogy a folyóiratpublikációk közül éppen a legértékesebbek, a legmagvasabbak kerültek át kötetekbe? (A mai könyvkiadás például a már szépirói életművel rendelkező írókat túlzott előnyben részesíti a gyűjteményes kötetek kiadásával a „csak” tanulmányírókkal, kritikuskokkal szemben.) Kötetbe gyűjtött miniatűrök, szépirói szösszenetek is kerülnek így a bibliográfiába, míg fontos — de a folyóiratok tömegsírjában porladó — kritikai teljesítmények kimaradnak.

Egyetlen bibliográfia sem lehet teljes, minden adata kiterjedő és hibátlan. Természetesen Lukáts János bibliográfiája sem felelhet meg a teljesség igényének. De ha vállalt határait következetesen megtartja, s azon belül igyekszik

jól és kellő arányérzékkel válogatni, akkor a bibliográfiában a könyvtárosok, irodalomtörténészek, kutatók, tamárok, diákok, az irodalomban elmélyedni kívánó olvasók alkalmas segítséget találnak munkájukhoz.

Az első füzetben a következő írók szerepelnek: Abonyi Lajos, Ábrányi Emil, ifj. Ábrányi Kornél, Ady Endre, Ágai

Adolf, Alvinczi Péter, Amade Antal, Amade László, Ambrus Zoltán, Ányos Pál, Apáczai Csere János, Apor Péter, Áprily Lajos, Arany János, Arany László, Asbóth János, Asztalos István, Babits Mihály, Bajza József, Baksay Sándor és Balassi Bálint. (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1973. 82. 1.)

T ü s k é s T i b o r

A Társadalmi Szemle 15 éve

„A Világosság első tíz éve” után februárban a *Szabó Ervin Könyvtár* újabb repertóriumra jelent meg, ezúttal a Társadalmi Szemle 15 évfolyamáról. (Kár, hogy évfolyamjelzés sehol nem szerepel a kötetben, s a használati utasításnak egyébként kiválóan megfelelő előszó sem tájékoztat arról, hogy mikor indult a folyóirat, s miért csak 1957-tel kezdődik a feldolgozás.)

A Társadalmi Szemle nagy hagyományú (1931-ben, majd 1946-ban indult), fontos társadalomtudományi folyóirat. A magyar kommunista párt elméleti és politikai orgánuma, s emellett egyik fóruma a szocializmus építése során felmerülő gondok megvitatásának. Cikkei között gyakran találunk elvi állásfoglalásokat, határozatokat, dokumentumokat, párt- és állami vezetők írásait. A folyóirat tematikája szerteágazó, s cikkei több, gyakran 6—8 témakört is érdeemben érintenek. A tematika időbeli változása, az arányok eltolódása hűen tükrözi szellemi, ideológiai életünk fejlődését. A repertórium készítésekor mindezekkel a sajátosságokkal számolni kellett.

A címléírások tematikus elrendezése a mondottak miatt eleve kilátástalan lett volna. A szerzők vagy címek betűrendje sem jár sok gyakorlati haszonnal (az előbbi elszakítaná a szerzőket a róluk szóló írásoktól, mesterkéltné lenne a társ-szerzős cikkek, s a könyvismertetések elhelyezése stb.; az utóbbi pedig ritkán jelentkezik önálló keresési szempontként; emellett mindkét változat háttérbe szorítaná az itt különös jelentőséggel bíró megjelenési időt). A szerkesztő tehát *átgondoltan és helyesen döntött*, amikor az egyetlen elfogadható megoldást, *az időrendet választotta*. Ha a mutatók jól működnek, a leíró rész által lefoglalt 250 oldal csak látszólag pazarlás: a cikkek azonosításán kívül szemléletes képet ad a folyóirat fejlődéséről, a kérdések felbukkanásáról, vitájukról, s megoldásukról is. A tartalomjegyzékek pusztá fel-sorolásánál pedig a korrekció és kiegészítés

(a helyreigazítások, hozzászólások feltüntetése) által nyújt többet.

Az időrend azt is lehetővé teszi, hogy a tételszámok közvetlenül utaljanak a megjelenés évére. Ennek előnye a mutatókban jelentkezik. Például a 60—71-es tétel, amely az 1960-as évfolyam 71. cikke, még a dél-vietnami felszabadító harc kezdetéről tudósít, míg a 71—132. már a DIFK békeprogramját ismerteti; magukból a tételszámokból is következtethetünk a cikk jellegére, s ez megkönnyíti, meggyorsítja a szükséges írás kiválasztását. Az évszámokat kiemelő élőfej pedig a kiválasztott tétel visszakereséséhez nyújt segítséget.

A választott szerkezet nélkülözhetetlené teszi a jó mutatókat. A repertórium *mutatórendszerét mindenekelőtt sokoldalúságáért dicsérhetjük*: a tárgykörök, intézmények, személyek, földrajzi nevek mellett a viták, illusztrációk, sőt a folyóiratok, napilapok visszakereshetőségét is biztosítja! (Kár, hogy ezek külön szerepelnek, külön-külön betűrendben, s így szükségessé teszik a tartalomjegyzék bekapcsolását a keresési folyamatba.)

A mutatók szerkezete általánosságban jó, a mutatókon belül azonban vannak *vitatható megoldások*. A földrajzi mutató anyaga pl. első fokon kontinensek szerint tagolódik, s így a Közel-Keletnek nem jut hely. Bizonyos címszók (pl. Szovjetunió: 159 tételszám!) esetében élni lehetett volna a tematikus tagolással. A névmutató törekszik a nevek változatainak feltüntetésére (Dellagrammatikasz = Politisz), a helytelen frászmód javítására (Gönczöl = Göncöl), s a nevek kiegészítésére. Kár, hogy ezt nem elég következetesen, és sok hibával teszi (pl. Magyarai Andrászt Jánossá keresztelti át). Feltétlenül dicsérendő az azonos nevű szerzők (pl. a hét Nagy László) foglalkozás szerinti elkülönítése.

A tárgymutató veti fel a legtöbb problémát. A tárgyszavak többségét jól választották meg, a további csoportosítás azonban nem mentes a következtetlenségektől. Tisztázatlan a gyakran alkal-

mazott kötőjelek funkciója, vitatható a melléknévi alakok (pl. „termelőszövetkezeti”) használata. Néhol a szóösszetételek a szótárakból ismert „bokrosításban” jelennek meg (pl. a „munka” címszónál), de a bokrosítás néha bántóan keveredik az alosztással (pl. az „irodalomelmélet” címszó alatt). A tagolatlan-ság — kivételként — a tárgymutatóban is jelentkezik („imperializmus”: 97 tétel). A hivatkozások gyakran elnagyoltak, ezt bizonyítják a „stb.”-utalások is („Magyarország története lásd még a pártokat, antifasiszta ellenállás, munkásmozgalom — magyar stb.”). A hibákra a *tárgyszóalkotás hazai hagyománykülisége* adhat menteséget — bár az Új Könyvek gyakorlatából is bátrabban lehetett volna méríteni.

Gyakorriak a tárgyi hibák, elírások. Az angol munkáspárt s a konzervatívok választási taktikáját elemző cikk (66—104) nem szerepel az Angol Munkáspárt címszónál, az ott feltüntetett egyik tétel-szám viszont az *individualizmus gyökerei*-hez vezet bennünket. Az „irodalmi

antológiák” „drámai-” alcsoportjában a hat tételből mindössze két antológia-ismertetést találunk, a „hangjáték” egyetlen tétel-száma egy vers- és egy novellagyűjtemény kritikájára utal. A legmosolyogtatóbb, hogy az „agylopás” (értelmiségi munkaerő más országba csábítása) címszót — nyilván a félreértések elkerülése érdekében — zárójelben így értelmezték: brain storming (ami „ötlet-rohamot” jelent) a hasonló hangzású brain-drain helyett.

A repertórium hasznosságának (és ebben az esetben: *módszertani értékeinek!*) hangsúlyozása mellett is kifogásolnunk kell az *apróbb hibák nagy számát*. Ez a lektorálás, illetve a korrigálás gyengéire hívja fel a figyelmet (nem először). A kiadvány (szerkesztő: Mitru Ibolya, a címléírások nagy részét Szederkényi Olga készítette) azonban mindenképp nagy gyakorlati segítség könyvtárosoknak és olvasóknak egyaránt. (1972. FSZEK, 416 1. 32 Ft)

M á n d y G á b o r

Tanulmányok és források Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának történetéhez

Az elmúlt években ország-szerte megszaporodott, évkönyvszerűen megjelenő helytörténeti tanulmánykötetek sorából ez a kiadvány azzal emelkedik ki, hogy a szerkesztők a módszeresen összeállított *tájékoztató apparátusnak* meglegően nagy teret szántak. A megyei munkásmozgalom-történet másodsorú megjelenő tanulmánykötete nem elégszik meg a lábjegyzetszerű szokványos hivatkozásokkal: a terjedelemnek csaknem felét a kronológia és a bibliográfia foglalja el. Ezért a kiadvány fokozott figyelmet érdemel. Mint a bevezető szerkesztői megjegyzésekből kitűnik, nemcsak alkalmoszerű közlemények ezek az adattári, könyvészeti rovatok, hanem a jövőben megjelenő kötetekben is folytatásuk lesz. A munkásmozgalmi eseménynaptár két korábbi kiadvány adatait egészíti ki, és az 1948. év megyei eseményeinek igen alapos időrendi feldolgozását nyújtja. A két szerkesztő (Bényei Miklós és Héthy Zoltán) tágan értelmezte a helyi munkásmozgalom „kurrens” bibliográfiáját: országos, a témával csak közvetetten érintkező kiadványokat is nagy számban dolgozott fel a kb. 800 tételes összeállítás-

ban. A bibliográfia könyveket, helyi és országos folyóiratokat, illetve fontosabb hírlapcikkeket tár fel. Alapos és jó (a helyi kurrens helyismereti repertórium hiányát és részben pótló) munka ez; különösen szerkezetét és annotációs rendszerének tömör és tartalmas utalásait érdemes kiemelni.

A „laza”, tárgyszerűen választott fejezetcímek kronológiai és tematikus összefüggésekbe rendezik az anyagot, a szerkesztők így nem kényszerülnek me-revségre — nyugodtan formálhatnak az első, életrajzi vonatkozású tételekből pl. „személyi-bibliográfiai egységeket” is (Juhász Géza, Szabó Pál, Veres Péter). A tanulmánykötetben való közzététel sajnálatos következménye azonban, hogy külön tartalommutató vagy egyéb index így nem mellékelhető a bibliográfiához. Tekintettel arra, hogy a szerzők a következő kötetekben a folytatást, a most 1967. januártól 1971. júniusáig megjelent anyag kiegészítését ígéri, kumulációját, különálló kötetben való kiadását is szívesen látnánk. (Az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottság Archivuma. 1972. 207 l.)

F. M.

KÖNYVTÁRI KIADVÁNYOK

MIT OLVASSAK? címmel ajánló bibliográfiát adott ki általános iskolások részére a Gyöngyösi Városi-Járásai Könyvtár gyermekkönyvtára. Az összeállítás tantárgyi bontásban ajánlja a könyvtárban megtalálható műveket. A címléírások egy részét rövid annotáció egészíti ki. Kár, hogy az ízléses, nyomtatott bibliográfia szerkezeti és tartalmi hiányosságokat tükröz. Például Gál Zsuzsa Az én zeneszerzőm c. kifejezetten gyermekeknek szóló, ismeretterjesztő sorozatából csak egyet vesz föl; a magyar irodalmi művek válogatási szempontja esetleges: az írókról szóló művek (életrajzok), nyelvészeti munkák mellett néhány ifjúsági regény is szerepel, amelyről nehéz eldönteni a kiválasztás szempontját; Móra Ferenc neve nem fordul elő a bibliográfiában stb. A füzetből a névmutató is nagyon hiányzik.

A SZOMBATHELYI MEGYEI KÖNYVTÁR vállalta, hogy az ország nagyobb nyilvános könyvtáraiban készített irodalomkutató-sokról rendszeresen jegyzéket állít össze, s azt eljuttatja az A- és B-típusú könyvtáraknak, valamint néhány budapesti kerületi könyvtárnak. Ezekből a jegyzékekből megtudható, készült-e már a témáról más könyvtárban irodalomkutatás, s ha igen, az elkérhető a Szombathelyi Megyei Könyvtártól. A márciusi első jegyzék az egri és a kibocsátó szombathelyi megyei, valamint a debreceni városi könyvtár 2—2 politikai, pedagógiai és mezőgazdasági, 1—1 könyvtári, természettudományi, művészeti illetve irodalmi témáról készített irodalomkutatásáról ad hírt, s ezek összesen 235 tételt foglalnak magukban.

FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC 1848—1849 címmel rendezett kiállítást a 125. évfordulóra a veszprémi Bakony Múzeumban az Eötvös Károly Megyei Könyvtár, a Megyei Levéltár és a Bakony Múzeum. A könyvtár a kiállítás kapcsán 200 példányban bibliográfiát adott ki, amely válogatást tartalmaz állományának 48-as, főként Veszprém megyei vonatkozású irodalmából.

PETŐFI BIBLIOGRÁFIÁT adott ki a Gyöngyösi Városi-Járásai Könyvtár. A rövid életrajzi összefoglalót az utóbbi 25 évben megjelent Petőfi-kiadások felsorolása követi; majd az ugyanezen időszakban közzétett Petőfi-tanulmányok, cikkek zárják a sort. A könyvtárban fellelhető műveket csillag jelzi.

Azonos tartalmú (ugyanazon időszakot felölelő) válogató bibliográfiát jelentetett meg **KÖNYVEK PETŐFIRŐL** címmel a Dorogi Nagyközségi és Járásai Könyvtár. Sokszorosított, kisalakú kiadványát rajzok illusztrálják. A dorogi könyvtár egyébként emléklapot ad azoknak a könyvtári tagoknak, akik tíz éve folyamatosan olvasói. A könyvtár éppen most, a Petőfi évben ünnepli fennállásának 20. évfordulóját, s mivel Arany János nevét viseli, ünnepségét is e „párosocsillag” jegyében Miklós Róbertnek Arany és Petőfi barátságáról szóló előadásával tette emlékezetessé.

MŰVÉSZETI KÖNYVSOROZATOK AJÁNLO JEGYZEKE címmel kiadványt jelentetett meg a Műegyetemi Könyvtár; a kötet a könyvtár gazdag művészettörténeti anyagáról tájékoztat.

JELENTÉST TETT KÖZ-ZÉ 1972-ben végzett munkájáról a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára. E szerint az elmúlt évben csaknem 3 millió 324 ezer forintot költött folyóiratbeszerzésre az intézmény, megközelítően 20 százalékkal többet az előző évinél, de az árak emelkedése miatt csak 4,6 százalékos volt a beszerzés növekedése. Könyvet kereken 2 millió 160 ezer forintért vásároltak. Ez 14 százalékkal kevesebb, mint amennyi a megelőző évben volt. A 10 375 beiratkozott olvasóból 6763 volt az egyetem hallgatója.

PETROVICS EMIL zeneszerzői tevékenysége címmel — a művész szerzői estjére készült meghívóhoz csatolt bibliográfiai röplapot jelentetett meg a Szombathelyi Megyei Könyvtár. Bakó Endre és Csáki Pál összeállítása igényes munka; rövid terjedelmében is igen alapos, sokatmondó. Az operák, zeneművek után ezek kritikái következnek, az annotációt pedig a bírálatokból, tanulmányokból, cikkekből vett jellemző idézetek helyettesítik. A bibliográfia Petrovics Emil nagyobb írásait is felsorolja.

A RAKODÁS-GÉPESÍTÉS ÉS BERENDEZÉSEI címmel a szállítási-arakodási gondok megoldását segítő művekről és cikkekről jelent meg összeállítás az OMKDK ajánló bibliográfiai sorozatában. (A tudomány és technika újdonságai magyar nyelven. 58. szám.) A gyűjtés felöleli az általános rakodó berendezések, a tehermegfogók, a közúti, a vasúti és a vízi járművek rakodásának irodalmát. A bibliográfia külön fejezetet szentel a konténerek és szállító tartályok rakodását tárgyaló kiadványoknak.

A BUDAPESTI KERÜLETI KÖNYVTÁRAK 1972-ben végzett munkájáról kiadott jelentés megállapítja, hogy a múlt évben sem került sor a fővárosban egyetlen új könyvtár megnyitására, s a régebben életveszély miatt bezárt könyvtárak pótlása sem történt meg. A jelentés hangsúlyozza, hogy amennyiben nem növelik a karbantartó munkára fordítható összeget, továbbbi könyvtárak válnak használhatatlanná. Mindezek ellenére nőtt az olvasók száma és a kölcsönzési forgalom, ami világosan jelzi, hogy mindinkább növekszik a lakosság igénye a szervezett könyvtári szolgálat iránt.

A GYÚJTÓKÖRI EGYÜTTMŰKÖDÉS KÉRDÉSEI II. A külföldi helyzet címmel az OSzK-KMK kiadásában megjelent kötet a témával foglalkozó 237 külföldi dokumentumról tájékoztat. A gyűjtemény folytatása a kérdés hazai irodalmát feltáró, 1971-ben megjelent első kötetnek. Az összeállításnál az elmúlt 10 év irodalmának feltárása volt a cél, s alapul a legfontosabb külföldi könyvtártudományi tájékoztató kiadványok (például a Library Science Abstracts, illetve a Library and Information Science Abstracts stb.) szolgáltak. A referált dokumentumok mintegy 90 százaléka megtalálható a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtárában.

MAGYARÓRA címmel adott ki ajánló bibliográfiát — Irodalomjegyzék a szakmunkásképzéshez c. sorozatának 6. füzeteként — a Kaposvári Megyei Könyvtár. Az annotált jegyzéket Dr. Gergely Józsefné és Sipos Csaba állította össze az A és B tagozatú képzés tanterve alapján, a könyvtárban található bőséges irodalmat figyelembe véve.

SZÁMJEGYZEZÉRLÉSŰ SZERSZÁMGÉPEK bibliográfiája címmel a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára megjelentette Tudományos és műszaki bibliográfiák sorozatának 11. számú kötetét, Nagy Iona munkáját. A kötet tartalmazza a számjegyzérlésű (vagy NC) szerzőgépekkel kapcsolatos általános ismereteket és alapfogalmakat, a vezérlések semáit, a témában hazánkban található irodalomból válogatott 66 könyv, 1367 folyóiratcikk és 211 szabadalom, szabvány, kiállítás ismertető és kutatási jelentés pontos adatát és leelőhelyét. A használatot tárgymutató, névmutató és folyóirat-mutató könnyíti meg.

SOMOGY MEGYE 114 üzemében, vállalatánál és könyvtárában fellelhető 796 féle, 1945 és 1970 között beszerzett szakfolyóirat címét és leelőhelyét tárja fel a Kaposvári Megyei Könyvtár Szakfolyóiratok Somogy megyében 1945—1970. c. leelőhelyjegyzéke. A megyei könyvtár ezzel a kiadvánnyal, melyet 1966-ban egy hasonló rendeltetésű jegyzék előzött meg, a megye teljes folyóiratállományának számbavételére tett kísérletet. A jegyzékben az eligazodást szak-, földrajzi és nyelvi mutató könnyíti meg.

ÍZLÉSES KÖNYVJELZŐ sorozatában Heinrich Heinérről, Wilhelm Conrad Röntgenről és Louis Pasteurról emlékezik meg a Székesfehérvári SZMT könyvtár.

A DIÓSGYŐRI VASAS KÖNYVTÁR múltját idézi fel Magyar András a Borsod megyei és miskolci munkáskönyvtárak történetét feltáró SZMT könyvtári sorozat legújabb, 5. füzetében. A tanulmány az előzőkhöz hasonlóan hű képet ad arról, milyen hősi erőfeszítéseket tett a borsodi munkásság a felszabadulás előtti évtizedekben, hogy megteremtse kulturális felemelkedésének intézményi feltételeit. A kiadvány a szokásos gazdag illusztrációs anyaggal, igényes előállításban jelent meg.

A FELSŐOKTATÁSI SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ „A” sorozatának (Műszaki és természet-tudományok) 1972. 1. és 2. száma bőséges irodalomjegyzéket közöl az egyetemi könyvtárak építésének és berendezésének tárgyköréből. A nemzetközi könyv-év jegyében sok tanulmány és cikk jelent meg a figyelt periódikákban; ezek közül most a jegyzékek elsősorban a könyvtárgépesítéssel foglalkozókat említik, de felsorolják a Műszaki Egyetem Könyvtárának évkönyveivel foglalkozó beszámolókat is.

**A SOMOGY MEGYEI tanácsi könyvtárak 1972-ben végzett munkájáról készített jelentés közli, hogy az elmúlt évben nőtt a könyvtárak olvasóinak száma és emelkedett a kölcsönzési forgalom is. Különösen a gyermekek és a 14—25 éves fiatalok körében válik mind népszerűbbé az olvasás és a könyvtárak használata. Kielégítő az olvasó munkások számának alakulása is. A könyvállomány a szükség-
lethez igazodik, de még mindig nem éri el a kívánt szintet a gyermekrészegek könyvellátottsága, bár ez is sokat javult az elmúlt évben. A megye lakosságának 22 százaléka beiratkozott könyvtári tag, egy-egy olvasóra 23,6 kötet könyvkölcsönzés jut.**

